ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 21 (10618) | 1978 чылдың январь 25, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Партия организацияларында

Харьковтуң ужар чүүл заводунга кылган эолчеглиг «ТУ-134А» самолётту ужудуушкун төлүнге чедир үдээр эргени санап каан программа ёзугаар ажылдаар станоктар участогунда комсомолчу-аныяктар коллективи чедип алган. Юбилейлиг чылда социалистиг чарышка бүдүрүлгенин эң улуг көргүзүглери дээш аныяк ажылчынар ындыг алдар-атты чедип алганнар. Улуг мастер коммунист В. Козаков бодунуң удуртканы аныяктары-биле кады бо күш-ажылчы тиилелгете өөрүшкүзүн илередип турар.

ПТУ-нуң дөозукчуларындан тургускан участок коллективин парткомнуң саналын ёзугаар ол дуражулгалыг дагдыныкчы удуртуп эгелээн.

— Аныяктарның күш-ажыл болгаш угаан-бодал кижизидилгезиниң талазы-биле комиссияны партком чанында тургускан. Ында мурнакчылар, профсоюлелиниң, комсомолдуң активчилери киргеи — деп, партия организациязының секретары Е. Мартыненко чугаалап турар. — Аныяктар заводтуң коллективиниң сагын салымышкынын үргүлчү бижип турзун дээш комиссия эвээш эвес ажылды кылган. Чаа кижилерни ажылчын кылдыр хүлээп алырын байырлыг ёзулал-биле демдеглээри бисте дүрүмчээн. Бүдүрүлге черинин төөгүзүнүң музейиниң залдарынга ындыг ёзулалды кылып турар. Бүдүрүлгенин хоочуннары аңаа Харьковтуң самолёт кылыкчыларының алдарлыг чаңчылдары-биле аныяктарны таныштырып турар.

Аныяк ооллар болгаш кыстар техниктиг маргыладааларга, профессионал мергежилдиг конкурстарыныга идепкейлиг киржип турарлар. Цех санында-ла кластап кылган «Шефчи дагдыныкчыларның экраныарын» аскан болгаш оларда аныяк ажылчыннарның ажылының шынарын, оларның бүдүрүлге сагылга-чүрүмүн көргүзүп, чогуур үнелеп кылып турар. Чүс-чүс аныяк ажылчыннар ССРЭ Конституциязының хүнүнге чедир беш чылдың үш чылдарының планын күүседирин хүлээнген ажылдап турарлар.

В. ПИКОВСКАЯ,
СЭТА-ның корр.

ХАРЬКОВ.

10-ГУ БЕШ ЧЫЛ: ажыктыг чорук болгаш шынар

СЭКП обкомунуң бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, облпрофчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ ШАҢНАЛДАР

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому бедик культурлуг болгаш үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш социалистиг чарыштың түүнелин үндүргеш, ол чарыш чорун турар үеде чөвүнүн политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин, ниити культуразын бедидер, хоойлу-дүрүм сагылгазын, ниитиниң корум-чурумун экижидер, эрге-чурум хажыдыышкыннарын болдурбас дээш профилактиктиг ажылдарны күштелдирер талазы-биле чогуур ажылдар чоруттунганын демдеглээн.

Бедик культурлуг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш социалистиг чарышка эки түүнелдерни Каа-Хем районда Ильинка, Танды районда Кочетов, Хөвү-Аксы, Барыын-Хемчикте Шекпээр, Чөөн-Хемчикте Бажың-Алаак, Улуг-Хемде Ийи-Гал, Бай-Тайга районда Шуй, Эрзин районда Эрзин суурлар чедип алган.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозта партия организациязы, Ильинка кедээ Совет болгаш суурда хөй-ниити организациялары чурттакчы чон оргузунга политкижизидилгелиг ажылды идепкейжиткен. Хоойлу-дүрүм болгаш корум-чурум быжыглаарының, суур чаагайжыдылгазының айтырыгларын кедээ Советтиң сессияларынга, күүсконм хуралдарынга чугаалашкан, билдилиг шиитпирлеп турар. Мындыг ажылдарның түүнелинде Ильинка суурда корум-чурум хажыдыышкыннары мурнунда чылдыыдан 2,5 катап кызырылган, назы четпээнинин талазылан эрге-чурум хажыдылгазы болбаан. Суурнуң чаагайжыдылгазынче чугула кичээнгей салдынган, хөй-ниитинин күжү-биле стадионну эде кылган, спорт шөлүн дерээн.

Кочетов суурнуң чурттакчы чону социалистиг чарышка база идепкейлиг киришкен. Ол суурда кижизидилге болгаш культура-массалыг ажылдар экижээн, кем-херек үүлгедиглерин болгаш ниитинин корум-чурумун хажыдар чоруктарны болдурбас дээш дээштиг хемчеглер алдынын турар. Партия, профвилел, комсомол организацияларының, кедээ Советтин, «Коммунизмниң херели» совхозтуң дирекциязының ниити күүсеннишкиннериниң ачызында күш-ажыл чуруму болгаш ниитиниң корум-чуруму элээн экижээн, кем-херек үүлгедир чорук ийи катап кызырылган.

Шекпээр суурнуң хөй-ниитизи эрге-чурум хажыдар кижилер-биле дээштиг профилактика ажылын совлгу үеде эжиттикен. Бо ажылга улусчу дружина, эш хуузунуң сулу, хереженнер чөвүлели, агитквартиралар идепкейлиг киржип турар. Культура-чыдыышкын албан черлериниң, магазиннерниң, амыдырал хандырылгазының ажылын экижидер талазы-биле боттуг ажылдар кылдынган. Агитквартиралар арызында амыдыралдың бедик культуразы, үлегерлиг корум-чурум дээш социалистиг чарышты калбарткан. «Шекпээр» совхоз кедээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын чедиишкинниг күүсеткен.

Бедик культура, үлегерлиг корум-чурум дээш социалистиг чарышты организастап турарында бар четпестерни доктаалда база демдеглээн. Бай-Тайга, Кызыл, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның чамдык суурларында политкижизидилгелиг, культура-массалыг ажылдар четпес чоруттунуп турар, кем-херек үүлгедиглерин, корум-чурум хажыдыышкыннарын чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглер алдынмайн турар. Улусчу дружиналар, эш хуузунуң судтары, дузалал пунктулар чамдык черлерде кончуг суда ажылдап турар. Чамдык суурларның чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгей салдынмаан, чаагайжыдылгага көрдүнген херекгилерин өскээр ажыглап турар фактылар бар.

Чамдык суурларының чурттакчылары ногаа өстүрбейн турар. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем районнарның күш-ажыл кылып шыдаар чамдык кижилери ниитилелге ажыктыг күш-ажылда хаара тутгунмаан, оларның чамдыктары оорлаар, арагалаар чоруктарны болгаш өске-даа үүлгедиглерни кылып турар таварылгалар бар.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому суурларның социалистиг чарыжының 1977 чылда түүнелдерин үндүргеш, **бирги черни Каа-Хем районнуң Ильинка суурунга тывыскаш, СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу, бирги чергениң дипломуну болгаш 300 рубль-биле шаңнаар** деп шиитпирлээн.

Социалистиг чарыштың **ийиги черин Таңды районнуң Кочетов суурунга тывыскан болгаш ийиги чергениң дипломуну болгаш 200 рубль-биле шаңнаар** деп доктааткан.

Социалистиг чарыштың **үшү черин Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр суурунга тывыскан болгаш үшү чергениң дипломуну болгаш 100 рубль-биле шаңнаан.**

СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр чурттакчы чон оргузунга масса-политиктиг ажылды улам күштелдирерин, суурларның социалистиг чарыжының дээштинин, нептерелгейин болгаш массалыг чоруун бедидерин, чарышты организастаарынга партия, профвилел, комсомол организацияларының, кедээ, суур, хоорай Советтериниң күүскомнарының даргаларының, бүдүрүлгелерниң, организацияларының, совхозтарының удуртукчуларының харысалгазын бедидерин, ол чарышка хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, бүгү суурларының чурттакчы чонунуң калбак киржилгезин чедип алырын СЭКП Кызыл хоорконмунга, райкомнарынга, хоорүүскомга, райкүүскомнарга каттышкан доктаал дагып турар.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Кызыл районнуң хереглекчилер ниитилели, «Тиилелге» совхозтуң ажылчын кооперациязы, «Тыва кедээ тудуг» трестиң № 62 мехколонназы, «Сукпак», «Көк-Тей» совхозтар күрүнеге эзт, «Кара-Хаак» совхоз сүт, «Шамбалыг» совхоз тарза, дүк садарының онгу беш чылдың баштайгы ийиги чылының планныг онаалдаларын Улуг Октябрьниң 60 чыл юбилейинде күүсеткеш, мурнакчыларның олдуунга киргеннер. Бо коллективтерниң ажыл-ишчилери социалистиг чарыш дугайында СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң Чагаазын танышкаш, 1978 чылдың планныг онаалдаларын база хуусаа бетинде күүседирин хүлээнгеннер.

«Сукпак» совхозтуң Григорий Сурыкинге удуртканы мал семирти азыраар эвенозунуң кежигүннери эрткен чылдың планын 167 хуу күүсеткеш, районда социалистиг чарыштың тиилекчизи болганнар. Олар Чагаазны таныскан, 1978 чылдың планын ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алгандан бээр бир чыл оюнда күүседир белгиткен социалистиг хүлээлгени алганнар.

О. ШИВИТ-ООЛ,
СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргеленчизиниң ораланчызы.

«Сельхозтехниканың» районнар аразының кэттыжыышкынының мастерекаяларының мурнакчы участогунга автомобиль септекчилериниң болуу хамааржын турар. Ында автомобиль кезектерин кылып, хоюглап турар станокчулар В. Беленков, А. Никалов, Ф. Гор, Д. Чалама болгаш ооп өскелер-даа онгу беш чылдың үшкү чылында бедик темп-биле ажылдан эгелээннер. Олар СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның совет улуска Чагаазын таныскаш, боттарынга чаа бедик хүлээлгелерни алганнар. Оларның үлегерин бүгү септекчилер эдерген.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турарларга Даш-оол Колович Чалама (адаанда чурукта) база хамааржыр. Ол бодунуң тывыгыр, чогадыкчы ажылы-биле автомобильдиң нарын кезектерин катап тургузун турар. Оон В. А. Никалов биле В. И. Беленков (үстүнде чурукта) база-ла хоюдавайн, үлүг-норманы үргүлчү ажыр күүседип турар. Олар бо чылдың баштайгы он хонуктарының түүнелдери-биле «Бүдүрүлге мурнакчызы» деп вымпелдер-биле шаңнаткаш, оларны кымга-даа алыспас дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Райондан медээлер

МААДЫРНЫҢ ШАҢНАЛЫ

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозу болгаш улус депутаттарының район Советиниң күүскому 1978 чылдан эгелээш, районнуң эң эки көргүзүглүг болган хойжузунга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры О. Ч. Лопсанчап аттыг шаңналды тыпсырын шиитпирлээн. Оон негелделерни бадылаан. Төрүүр чүс хойга онаалштыр 120-ден эвээш эвес хураганы дорукторган, бир баштан-на 2,5 килограмм дукту кыргып алган болгаш өске-даа эки көргүзүглерлиг болган хойжуга ук шаңналды тыпсыр. Лопсанчап аттыг шаңналды чылдың-на тыпсып турар.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Партия райкому болгаш райкүүском улетпүр бүдүрүлгелер, тудуг, транспорт коллективтериниң аразында 1977 чылдың социалистиг чарыжының түүнелин үндүрген. Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктузун, «Хемчик» күрүне аныыртывыш ажыл-агый черин чарыштың тиилекчизи деп санаан, СЭКП райкомунуң болган райкүүскомнуң шилчиир Кызыл туктарын тывыскан.

М. СЕВЕН.

БАЙДАЛ НАРЫН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин болгаш Киров салбырларында хой ооллаашкынны түлүктээн.

Киров салбырның малының чартык кезин азыралче кирип турар. Ылаңгыя Хөөнүй-оол Куулар, Бады-Назын Ховалыг, Делгер-оол Ондар, Соян-оол Монгуш, Доржулдай Ондар, Чучук-оол Куулар, Даржаа Монгуш оларның коданнарынче кичээнгейни улгаттырбааже хоржок. Чем эвээжээнинден Киров сүт-бараан фермазының саалдазы хүнде 480 кг турганындан 300 чедир баткан. Ишкин салбырында Сыяң-оол Монгуш, Маңнай-оол Түлүш, Анай-оол Монгуш оларның коданнарында байдал бергедээшкиннинг. Шом-Шумда малчыннар-биле харылзаа хем доңмаанындан шуут үзүлген. Кайы-даа салбырда малдың өлүп-хораашкыны бар. А мал чеми ийи салбырда эвээжээн. Ынчангаш ам немелде хемчеглер албас болза, байдал улам дорайтап болур.

Хоойлу-дүрүмнүң болгаш корум-чурумнуң камгалалында

Январь 23-те Москвада чурттуң иштики херектер органнарының удуртукчу ажылдакчыларының Бүгү-эвилел семинар-чөвүлел хуралы ажыттынган. Оон киржикчилери эрткен чылда кылган ажылдарның түүнелдерин үндүрер болгаш СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң чаа Конституциязының негелделерин күүседир талазы-биле иштики херектер органнарының сорулгаларының канчаар күүсеттинин турарын чугаалажып көөр.

ССРЭ-ниң иштики херектер министри армия генералы Н. А. Щелоков илеткед кылган.

Чөвүлел хуралдың ажылында СЭКП ТК-ның кандидат эргелекчизи Н. И. Савинкин, РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. А. Яснов, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. И. Воротников, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелериниң, ВЛКСМ ТК-ның, министерстволарның болгаш ведомстволарның харысалгалыг ажылдакчылары киржип турар.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫ АКШ-ТА

ВАШИНГТОН. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национаалдар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономаревка баштадыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязы АКШ-тың конгрезиниң чалаанын ёзугаар январь 25-те ында чеде берген.

Делегацияның составында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары Г. А. Арбатов, В. И. Довбыш, Г. А. Жуков, Л. М. Замятин, Н. Н. Иноземцев, З. П. Пухова, Б. И. Стукалин, А. Б. Чаковский, Л. Б. Шапиро олар кирип турар.

Сенатта демократтыг хөй кезектиң баштыкының оралакчызы сенатор А. Кранстон, төлөөлекчилер палатазында демократтыг хөй кезектиң баштыңының оралакчызы Дж. Брадемас болгаш өске-даа алдан кижилери, а ол ышкаш ССРЭ-ниң АКШ-та элчиниң А. Ф. Добрынин олар делегацияны аэродромга уткып алган.

Бистиң чурттарның аразында бот-боттарын билчир чоруктуу экижидериниң эрге-ажыктары дээш Каттышкан Штаттарда келген ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязынга байыр чедирер өөрүшкүлүг болдувус, деп сенатор А. Кранстон чугаалаан.

Төлөөлекчилер палатазының кежигүнү Дж. Брадемас АКШ-тың төлөөлекчилер палатазының болгаш сенадының делегациязының Совет Эвилелинге барын чораанын сагындырган, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязының Каттышкан Штаттарда харыы аян-чорук кылын келгенинге сеткил ханыышкынын илереткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязының баштыны Б. Н. Пономарев Каттышкан Штаттарга кээр ден чалаанны дээш делегацияның бүгү кежигүнилериниң өөрүшкүнүн АКШ-тың конгрезиниң ийи палаталарынга өөрүп четтирилгенин илереткеш, ССРЭ-ниң Дээди Соведи биле АКШ-тың конгрезиниң аразынга 1974 чылда эгелээн хаылаалаарының чедиишкиниг хөгжүп турарынга сеткил ханыышкынны илереткен.

Ындыг харылаалар бистиң ийи чурттуң улустарының амыдыралын болгаш чазактарының политиказын эки билип алыр арганы бээр деп санаан турарын совет делегацияның баштыңы чугаалаан. Совет делегацияның бо аян-чоруу, оларның конгресс кежигүннери болгаш америк чазактың удуртукчулары-биле ужуражыышкыннары болгаш беседалары боттуг болбушаан, ийи чурттуң улустарынга ажык-дузалыг болурунга идеген турарын ол илереткен.

Совет Эвилели, бистиң чурттуң удуртукчулары болгаш СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев боду-даа чавырлыышынны соксаал чок болдурарын, боо-чесекти эндере бүдүрерин соксадырын чедип алыр болгаш черниң бүгү улустарынга быжыг тайбынны хандырар дээш туруштуг күженишкинни кылын турарын совет делегацияның баштыңы онзалап демдеглээн. Ол эчис сорулгаларны амыдыралга боттандырар дээш бистиң чурттарывыс хөй үүлдерни кылып пыдаар-даа.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязының баштыны түүнелинде Каттышкан Штаттарның улустарынга тайбынны болгаш чаагай чорукту төлөөлериниң өөрүшкүнүн көрүүн.

• • •

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Б. Н. Пономарёвка баштаткан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязы АКШ-тың конгрезинге чораан.

Сенатта демократтыг хөй кезектиң баштыны Р. Бэрд, сенатта республиканчы эвээш кезектиң баштыңы Г. Бейкер, төлөөлекчилер палатазының демократтыг фракциязының баштыны Д. Райт болгаш конгрестиң өске-даа удуртукчу кежигүннери конгресстиң ийи палаталарының — сенаттың болгаш төлөөлекчилер палатазының өөрүшкүнүнде делегацияга байыр чедирип, чүс чугаалаанар. Олар совет парламент делегациязының аян-чоруунуң улуг ужур-дузалыг болурун онзалап демдеглээн.

Оон соонда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязы-биле АКШ-тың конгрезиниң совадының кежигүннериниң арызынга санал-онаа солчуушкуну болган.

Совет делегацияның баштыны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национаалдар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев санал-онаа солчуушкуну кол-кол айтырыглар-ның талазы-биле медеглеп кылган.

ДЕПУТАТ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Дүүн Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле соңгукчулар ужурашкан. Ужуражыышкынны Барыын-Хемчик райкүүскомнуң даргазының оралакчызы М. Г. Верещагин аңыткан.

СЭКП райкомунуң бирги секретары Ш. И. Куулар сөс алгаш, эрткен юбилейлиг чылды районнуң күш-ажылчы коллективтериниң доосканының болгаш онгу беш чылдың үшкү чылын канчаар эгелээнинин дугайын чыыганнарга чугаалап берген. Районнуң малчыннары юбилейлиг чылда күрүнете сүт садар планын күүсеткен. «Шекпээр» совхоз, Кызыл-Мажалыктың сүт заводу, № 1469 орук-тудуг участогу, «Тыва даг-дугу» тудуг эргелениин үлетпүр бүдүрүлге комбинады, Ак-Довурактың хлеб заводу ышкаш коллективтер эрткен чылдың планын эки күүсеткеннер. Онгу беш чылдың баштайгы ийи чылында капитал тудуг талазы-биле улуг ажылдар кылдынган.

Ш. И. Куулар районнуң көдээ ажыл-агыйында, үлетпүр бүдүрүлгелериниде база улуг ажыл-агыйының өске-даа адырларында чедир шиитпирлеттинмээн айтырыларга, четпестерге доктааган болгаш ол бүгүнү база бо чылдың сорулгаларын шиитпирлээр дээш шиитпирлиг хемчеглерни партия, совет болгаш ажыл-агый органнары алырының чугулазын ол демдеглээн.

Ужуражыышкынга № 1649 орук-тудуг участогунуң ажылчыны Д-Б. У. Монгуш, Кызыл-Мажалык суур Совединиң күүскомунуң даргазы Б. К. Кыргыс, Кызыл-Мажалык ээс чыл школазында өөредилге эргелекчизи В. В. Ветищева чүве чугаалаан.

Г. Ч. Ширшин чүве чугаалаан, онуу чыыганнар чыыгыыбиле уткаан. Партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин болгаш онгу беш чылдың планныг онаалдаларын боттандырарын хандырар талазыбиле республиканың партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, күш-ажылчы коллективтериниң ажылының база моон соңгаарны сорулгаларының, Тыва АССР-ниң перспективтиг хогжүлдезиниң дугайын ол тодаргай чугаалаан. Оон ыңай СЭКП ТК-ның декабрь (1977 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, ацаа эп Л. И. Брежневтиң чугаазында айтыгларны сорулгаларга болгаш 1978 чылда социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазын боттандырар талазы-биле сорулгаларга Г. Ч. Ширшин доктааган. Оон ацызда ол күш-ажылчы коллективтерге ажылдың, ылаңгыя коммунистиг кижизидилгени күштелдиреринин айтырыгларынче онза кичээнгейин угландырган.

ХҮЛЭЭНГЕНИ КҮШТҮГ

Доштуг хемни кешкеш, кол өрүкүн он талазынче эгген кижи ур-даа болбайн, кедээр кыштагда аалга баар. Ол болза «Сүт-Хөл» совхозта Ишкин салбырның малчыны Монгуш Көк-оолович Чамбал-ооллуң аалыдыр.

Мал ажылынче баштайгы базымын Монгуш Чамбал-оол алды чыл бурунгаар, 1972 чылдың күзүнүнде эгелээн. Оон эгелээшле, ол төрээн совхозунга бараан болуп, чыл бүрүде хөй малды өстүрүп, дукту кыргын ап келгеп.

— Харыысалгазын алырга, кандыг-даа чүүн малды ажаары дөмей деп болаар мен. Ынчалзажок хой мал төрүй бергенде, бачым-на ийин—баш саныы, чаш төлүн менди, четче алыры нарын. Кандыг-даа ажылга кызымак, негелделиг болгаш ботсеремчиледдиг чорук тон чугула. Оны алды чыл иштинде кадарчылап келген эвээн-биче дуражулгам көргүскен—деп, Монгуш Чамбал-оол чугаалап орар.

Шынап-ла, хойжу ол үе иштинде копарал-дудаглалдыг болуп көрбээн болгаш «четпес, багай ажылдалы» дээн чемелледиг сөс-даа дыннаваан—эки ажылдап келген. Ол чылдарның дургузунда малдың чаш төлүн менди дорукторуп ап, хөй дукту күрүнеге дужаган.

Онгу беш чылдың ийиги чылында Монгуш Чамбал-оол база шулургу ажылдап, онгу күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг доосканчуг хойдан 95-хураганны өстүрген, бир баштан опаалгыр-орттумаа-биле 2 килограмм дукту кыргаан.

Оон коданында-ам 320 хой бар. Кадарган-ла ийин, кужу эки, хажаалары чылыг, келгем-даа, мал чеми четчир, ылаңгыя төрээн чаш хураганнар турар кажаны эки чылыглап белеткээн.

Амгы үеде хойжуунуң коданында эн-на харыысалгалыг, чымыштыг үе — хой ооллаашкыны түлүктен эгелээн. 60 хой төрээн, ынча саныг хураган онча-менди доругуп турар. Малчын төрээн хойларының оолларын чидирип чок, онча-менди доругуп турар дээш карак кылыг, шудургу ажылдап турар.

Т. КАРЫМА.

СЭКП-НИҢ XXV СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

КУРЛАВЫРЛАР БАР-ДАА БОЛЗА...

(СЭКП Бии-Хем райкомунуң пленумундан)

Эрткен пятницада СЭКП Бии-Хем райкомунуң VIII пленуму болуп эрткен. СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң (1977 чыл) шиитпирине болгаш СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң ук Пленумга кылган чугаазынга дүүшүүр районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны анаа чугаалашкан. Илеткелди СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары В. М. Евтешин кылган.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чугаазында айытынган үүлдерни болгаш түүнелдерни удуртулга болдурбушаан, беш чылдың болгаш ооң үшкү чылының планнарын үүле долдур эвес, харын ажыр күүседирикче районнуң ажылчы чоннарын мобилизаастаарының тодаргай хемчеглерин алыр ужурлуг бис—деп, илеткелчи дедиглээн.

Районнуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга эрткен чылын чамдык чедишкиннер чедип алдынган. Ылаңгыя үлетпүр бүдүрүлгелерінің ажылдакчылары бедик кедрлүүшкүнүг ажылдаан. Үлетпүр продукциязын бүдүреринің хемчээли ооң мурнунда чыл-биле деңнээрге 1977 чылда 10,5 хуу өзүлделиг болган. А беш чылдың эрткен ийи чылдарында өзүлденің хемчээли 31,3 хуу ажып турар. Ол дээрге беш чылдың чылдар аайы-биле хуваатынган планныг онаалдаларынга дүгжүп турар. Үлетпүр продукциязын сайгарарының планы база-ла ындыг янзылыг күүсеттиниг орар. Эрткен чылын пландан ажыр 160,2 муң рубльдиг продукциязы сайгартынган.

Экономиканы хөгжүдеринге күрүнелеп берип турар капитал салышкыннарын шингээдип алыры өскүзүн. Беш чылдың эрткен ийи чылдарының дургузунда капитал салышкыннарын шингээдип алыры 1,7 катап өскен. Тоску беш чылдың ол үеэнге деңнээрге бо беш чылдың эрткен ийи чылдарында кол фондуларны ажыглалга киирери ийи катап өскен. Мал азыраар болгаш семиртир комплекстерни, техника септээр черлерни, хой кыртыыр пунктуларны, чаа школаларны болгаш уруглар алдан черлерни, культура-амыдыралдың өске-даа тудугларын ажыглалга киирген.

Үүрмектеп садар бараан саарыгазының хемчээли ултаткан, чурттакчы чонга коммунал болгаш өске-даа хевирлиг ачы-дузаын көргүзери кижи санынга онаштыр 17,1 рубль ажып турар. Ол дээрге республиканың ортумак көргүзүүдинде элээн бедик. Районда пинтизи-биле 18 бүдүрүлге коллективи бар, оларның 16-ы беш чылдың ийи чылдарының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Тураның ыяш белетээр пунктузу, амыдырал хандырылга комбинаты, № 957 КМК, рабкооп, орук-бүдүрүлге участогу болгаш ооң-даа өске күш-ажылчы коллективтер социалистиг чарыштың мурнанчыларынга садып келген.

Бо болгаш өске-даа чедишкиннери дээш 1977 чылдың түүнелдерни өзүүлээр СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң районнар аразында шилчиир Кызыл тугун бо районга тывысканы таварылга эвес.

Ындыг болзажок СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң шиитпирине болгаш анаа эш Л. И. Брежневтиң кылган чугаазында айытынган үүлдерге, түүнелдерге дүүшүүр алыр болза, ажыл-херекте чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар, четпестер ам-даа бар дээрзин райком кежигүннери демдеглевишаан, беш чылдың үшкү чылында районнуң ажыл-ишчилериң мурнунда турун турар кол сорулгаларже улуг кичээнгейин угландырган.

Тудуг ажылдарының темпизи оожум болгаш шынары куду. Тудуг объектилерин ажыглалга киирер хуусаазы узамдыгын келген. Чижээ, Аржаан суурда Культура бажыңының болгаш «Саян» совхозта школаның база «Шивилигде» машина-трактор мастерскаязының тудуу нормада кордүнгениңден ийи-үш чыл үр хуусаа дургузунда кылдының келген. Ийи квартиралыг чуртталга бажыңнарын ийи ай иштинде ажыглалга киирер хуусаалыг, ынчарга олар чартык чыл болгаш ооң-даа үр үеде туттунуп турар. Бо хүннерге чедир районда пинтизи-биле 900 муң рубльдің тудут-монтаж ажылдары чедир доостунмаан боон турар.

Ооң кол чылдагаанын тудуг организацияларының удуртукчулары янзы-бүрү тудуг материалдарының чедишпеваниде деп тайылбырлан турар. Херек кырында алыр болза, бо район боду кол тудуг материалдары-биле долу хандырылып болур арга-лыг. Тудуг ыяжын беш организация белеткеп, янзы-бүрү дидиг материалдарын ажылдан кылын турар. А туйбуну 2 млн. кезек чедир белеткеп болур арга бар. Бо иштики курлавырларны чедир ажыглавайн турарыдан дилген ыяш, туйбу дээш ышкаш үүлдерни Кызылдан соорту, артык чарыгдалдарны болдуруп турар. Ол иштики курлавырларны ажыглаарынче пленум онза кичээнгейни угландырган.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүреринде болгаш күрүнеге садарында хожудашкы улуг. Беш чылдың ийи чылдарының планныг онаалдаларындан чүле сүт бүдүреринің болгаш садарының планнары эки күүсеттиниг турар. Ийи чылдың планныг онаалдаларынга кириштир 12,5 муң тонна тараа, 707 тонна эт, 29,5 тонна дүк чедир дужаатынмаан. Бүгү чүүн малдың, ылаңгыя төрүүр малының баш саны беш чылдың эгезинде турганындан кудулап эгелээн.

Малдың янзы-бүрү чылдагаанындан өлүр, чидер чоруу чылдан чылче эвээжевейн турар. Чүгле эрткен чылын «Кызыл тараачыдан» 2300 ажыг баш мал өлген болгаш читкен. «Өөк» болгаш «Хадын» совхозтарда байдал база ооң дээредевес. Районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылын төрүүр чүс баш малга онаштыр үүле 62 бызааны, 63 хураганны алган. Бо бүгүнүң түүнелинде янитинің малының баш саны кудулап турар. Ону болдурбазының бүгү аргалары бар турган. Кайы-даа чылда бо район мал чеми-биле өскелерден дээре хандыртынып келген болгаш мал продуктуларын хойну бүдүрер талазы-биле чамдык эки дуржулгашы чедип ап турган. Хойну кыжын оолдадыры, бода малды семирти азыраары дээн ышкаш үүлдерни өске районнарын специалистери бо районнуң ажыл-агыйларындан каш чыл бурунгаар өренип ап, макаа республика хемчээлдиг семинар-хуралдарны-даа эрттирип тургулаан.

Сөөлгү чылдарда байдал үүге өскерли бергенин? Пленумга санал берген «Өөк» совхозтуң механизатору А. Т. Доспан, «Саян» совхозтуң саанчызы А. В. Чамбал, «Хадын» совхозтуң саанчызы Г. Ы. Кара-кыс болгаш ооң-даа өскелер бо четпестерник чылдагааны—кадрлар-биле, ылаңгыя көдээ ажыл-агый специалистери болгаш ооң удуртур ажылдакчылары-биле ажылдың кошкай бергениниде, олардан негелде, харысалганың кудулап турарында деп шыңгыы шүүмчүлээн. Оларның саналы кончуг шын. «Өөк» совхозтуң удуртукчу кадрлары, Тураның сүт-бараан фермазының бригадирлери сөөлгү чылдарда хөй-биле солушкан. Ооң уламындан моон мурнунда эки ажылдыг турган бо коллективтерде ажыл-херектің байдалы сөөлгү үеде баксыраан.

Кадрларны шын шилип алыр, таарыштыр тургузар болгаш кижизиндер айтырыг бүдүрүлгенин ажыктыг чоруун бедидерни хандырар база бир чугула курлавыр, дээштиг хемчег болур.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирин база партия Тыва обкомунуң VI пленумунуң хүлээп алган доктаалында айытынган хемчеглерни амыдыралга боттандырар дээш малчыннар ортузунга социалистиг чарышты калбаа-биле организастаан, техника септелгезин шынарлыг чорудун, тараа шөлдериниге хар ызырындырар дээш өске-даа ажылдарны боттандырып турарын «Саян» совхозтуң директору Е. М. Трошев, «Хадын» совхозта партия организациязының секретары М. О. Биче-Уруг болгаш ооң-даа өскелер боттарының саналдарынга чугаалаан.

1978 чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседирин хандырар хемчеглерни айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

Пленумунуң ажылынга СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгополов киришкен.

С. МААДЫ,
«Шыныың» түүкай корр.

СОРУК КИРГЕН

Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң материалдарын СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ацаа кылган илеткелин калбаа-биле өренин турар.

«Бай-Тал» совхозта «Билиг» иштилелиниң эге организациязының кежигүннери — бөлүк лекторлар хой оолдаашкынының түлүктеп турар амгы үеэзинде ыракны Хемчик-Бажының, Туралыгның, Даштыг-Тейниң өшкү, хой бригадаларының малчыннарын эргий кезин, Пленумунуң материалдарын таныштырган. Лекторларның аразында ылаңгыя Х. Авыр-оол, Д. Комбу, К. Оделик олар идепкейлиг ажылдан турар.

«1978 чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир база будүрүлгенин ажыктын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш социалистиг чарышты калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ныг; ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тин болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазы районнуң ажыл-ишчилериниң бедик күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн болдурган. Бо хүннерде район төвүнүң будүрүлгелериниде, албан организацилларында, хойну бригадалар төптеринде болгаш сүт-бараан фермаларында Чагааны чугааланыгырга турасканган митингилер эртин турар. Бистің партия, чазаавыстың кыйгырыынга сорук киргеш ажыл-ишчилер онгу беш чылдың планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты чер болганга улам калбартырынче бүгү ажылчы чонну кыйгырып, боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап турарлар.

Б. БАРБА.

Тээли суур.

ҮНҮҮШКҮННЕР

1977—78 чылдарның мал кыштагладыышкыны эки эрттирер, чаңгыс-даа башты хоратпас дээш СЭКП-ниң Тес-Хем райкому, улус депутаттарының район Совединиң күүскому дээштиг хемчеглерни ап чорудун турар. Ооң бир чижээнге районнуң бүгү ажыл-агыйларынга «Малчыннар хүнүн» ай эгезинде эрттирип турары хамааржыр.

Ол хүнде СЭКП райкомунуң ажылдакчылары, туска-кай эртемнилер малчыларга чедип, арга-дужулга солчулгазын организастаан, лекция, беседаларны кылын, малчыннарны херектиг үүлдер-биле хандырар ажылдарны чорудун турарлар.

Бо хүннерге чедир Тес-Хем районнуң малчыннарының кодаларында пинтизи-биле сес муң хире хой оолдаан, ооң чаш толу менди. Оларны бир үүс сезен ажыг сакманщиктер ажаан-тежээн турар.

Бо чылдың кыштагладашкының хүр эрттирери-биле социалистиг чарышты малчынар ортузунга организастаан. Ооң түүнелин он хонгаш-ла үндүрүп турар.

Чоокта чаа Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында бүгү хойжу бригадаларының каттышкан хуралы болуп эрткен. Аная эрткен юбилейлиг чылдың түүнелин үндүрген.

Б. ЧЫМБА.

ФОТОИНФОРМАЦИЯ

Красноярск край. Онгу беш чылдың үш чылының планын ССРЭ Конституциязының баштайгы оюнга чедир күүседир деп хүлээлгеге чурттуң хемүр-даш үлетпүрүнүң мурнаичы коллективтери ат салганнар. Документиге ат салганнарның аразында «Красноярск-уголь» бүдүрүлге каттыжыышкынының «Енисейская» шахтазының даг ажылчыннарының бригадири, коммунист Георгий Иванович Поспелов база бар болган.

1977 чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткеш, ооң бригадазы пландан ажыр 35 эшелон хемүр-дашты касган. Чаа хүлээлгелерни күүседир дээш шахтёрлар ам бүгү күжениишкиннерин үндүре берген.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) даг мастери Г. В. Неволин, бригадир Г. И. Поспелов, даг ажылчыны Г. А. Гальченко олар.

Ю. БАРМИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

* * *

Бир дугаар өрүн-тудуг эргелелиниң коллективи онгу беш чылдың ийиги чылында эки ажылдааш, планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. М. Казанцевтиң удуртнан бригадазы Кызыл—Бай-Хаак аразының орууп нылырынга шылгарап, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Бульдозерист коммунист, Ленин орденниң эдилекчизи Күнгүрүк Хууракович Шадып, трактористер Александр Иванович Раздобаров, Дажи Болдуреевич Оюн болгаш өскелер-даа эки ажылдааннар.

Механизаторлар амгы үеде эргелелдиң мастерскаязында техниказын септеп турар. Олар чылый бээрге республиканың автомобиль орууп нылыр ажылын катап уламчылап, чаа-чаа оруктарны ажыглалга киирерлер.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже) бульдозерист, Ленин орденниң эдилекчизи К. Х. Шадып, тракторист А. И. Раздобаров.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХҮЛЭЭЛГЕМНИ ЭДЕ КӨРГЕШ

Социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ныг, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тин болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазы бүгү улустуң күш-ажылчы идепкейин белдирип, хей-аът киирип турар. Бистің совхозтуң ажыл-ишчилери ол Чагааны танышкаш, бедик кедрлүүшкүнүнүг, үүлдүгүнүң хүлээп алышаан, анаа төлептиг ижи-биле харылаар дээш, немелде хүлээлгелерни ап турар.

Онгу беш чылдың үшкү — шалыпчы күш-ажылдың чылында бүгү улустуң социалистиг чарышынга идепкейлиг киришкеш, бодумда быжыглаттынган хоюмну менди кыш ажырарын, үүс хойга онаштыр 115 хураганны алырын хүлээнген турган мен. Чагааны танышкаш, улам сорук киргеш, хүлээлгемни эде көрүл, төрүүр үүс хойдан-на 130 хураганны, бир хойга онаштыр 2000 граммдан эвээш эвес дүктү алырын, мал чеми белеткелиниге идепкейлиг киржип, 20 тонна сигенин бодум кезин белеткээрин, чазагже кожер мурнунда кыштаамга бүгү-ле септелгени кылырын, 20 тонна курган өдекти белеткеп алырын хүлээндим. Ооң аңгыда хой бажын менди камгалап алырын, хойну ортумактач өрү күштүг кылдыр семиртирин, хураган үзүүшкүнүн чогуур үезинде чоруткаш, тарын боозадылга ажылын организастыг эрттирерин хүлээндим.

Бистің совхозтуң Чодураалыг-Сайырда хойжу бригадазында коммунист Өктек-оол Борбашкынович Монгуш-биле бо чылын чарыш талазы-биле керээни чарган бис. Тандыда «Революцияның чалбыжы» совхозтуң сураглыг хойжузу, Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнериң эдилекчизи Иван Петрович Сафоновту болгаш бистің районда алдарлыг хойжу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Чола Допур-оолович Монгушту социалистиг чарышка база кыйгырын тур мен.

Бисте хой оолдаашкыны түлүк чоруп, төрээн 275 хойнуң 286 хураганы менди доругун турар. Чаш малды сакманщиктер О. Лама-Сүрүн, Т. Ооржак, О. Серенмаа олар эки ажаан турлар. Кышкы оларны ажыглаарын хувзап алган, хоюм оъткарып тур мен. Төрээн хойларны чемгерилгеде тургустум.

Күш-ажылчы чедишкин ажылгыр, шыдамык чоруктан хамааржыр. Сөзүмге зе болур дээш кызып ажылдаар мен.

Д. ООРЖАК,
Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдиленчизи.

Эвилелдешкен республикаларда

● ГРУЗИЯ: дүүнгү чедишкин—богунгу норма.

Руставиниң металлургия заводунуң сталеварлары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры О. Ломидзе болгаш О. Цигилидзе олар эвлчег санындала үжен тонна металлды берип, ол деңнелиг чедишкиниг камгалап турарлар. Олар «Эрткен чылдың эн дээре чедишкини—беш чылдың шалыпчы чылында норма болзуп» деп, кыйгырыгныг чарыштың эгелекчилери болганнар. Демниг ажыл-иштиң болгаш будүрүлгениң техникитег сайгаралының ачызында мурнакчылар ол хире бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар. Мартен печинде элээн каш суутуларны чаартып жылганының түүнелинде оларның күчүүзү будун-чартык, ийи катап улгаткан.

● ТАДЖИКИСТАН: шалыпчы график-биле.

Нурек ГЭС-тин тудуунда сураглыг кижилериң бирээзи П. Карчевскийниң бригадазы үжен-не ажыл хүнүнүң дургузунда чер иштиниң суг дамчыдар унун казарынга 120 метр черни эрткен. Ол дээрге, норма-чижектен ийи катап ажыг-дыр. Ол тоннельди дамчааш, суг хөөлбээнден батхан суг гидростанциянның үшкүээлүүзүнүң турбиналарын таварып эртер. Москва метрозунуң тоннельдериндеп безин ийи катап делгем боон турар чер иштиниң ол коридорун 45 градус ийлепчек кылдыр казын турар.

Нуректің бүгү-ле тудуг шөлдеринде ол мурнакчыларның үлегерин өзугаар ажылдап турар. Нурек ГЭС-тің тос агрегаттарының алдызы амгы үеде энергияны берип турар болгаш ооң тудуун доктаатканы хуусаазындан бир чыл эрте—онгу беш чылдың дөртүү чылында доозар дээн. Ол хүлээлгени өзугаар ажылдап кылган графикти тудугжулар мурнап чорун турар.

● РСФСР: күзүн чашкан шөлдерде.

Кубаньның тараажылары СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тин болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазынга боттуг ажыл-херектери-биле харылавышаан, амгы үеде күзүн чажып тараан шөлдерже онза кичээнгей салып турар. Ажыл-агыйлар күзүн кызыл-тасты болгаш арбаны ийи миллион хире гектарда чаштырган. Агрономнар оларның байдалын үргулчу хынан—шол санындан шеңелде довураан алган, чемишчидилгелер төгериниң норма-чижектерин тодаткан. Барык бир миллион гектар черде тарааны азот чемишчидилгези-биле чемгерген. Бо ажылга көдээ ажыл-агый самолёттарын, минералдыг чемишчидилгелерни тарай чаштырар хеременерни ажыглап турар.

Техника кадагалалы

ИЙИ ЧАГАА

ӨӨРҮШКҮ

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы садыгында машина-техниканың 60 ажыг хуузу мөөнеттанган. Чоокку үеге чедиҥ-ле аная гараж чок турганындан трактористер, чоларчылар бажыңдарының чанында техниказын өрттедин», түрей-ле турган.

Ам байдал ындыг эвес. Чоларчылар, механизаторлар амыраан. Ноябрьда манаа 25 машина, трактор керер бус-биле гаражты ажыглаага киирген. Кажеп-даа рейс чоруур дээнде, машина-техника белен. Ажыл-агый будүүгүр болуп, ажылдарының ажылдаарынга таарымчалыг байдал бар апаргаан. Ам машина-техника мастерскиязының кылык алза, уламна эки апаар.

А. ТУГАРЖАП.

* * *

ХОМУДАЛ

«Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының көйтөразының янге мурнунда гараж бар. Ынактери дуглаглыг, машина-техника дее ынаар чоокшулаазе. Чүге ындыгы?

Соок гараж-тыр ийин — одаалга системазы чок. Ону кылдырар илиг күзел салбырның удуртукчуларынга турган, чамдык ажылдарны кылын эгелээн, ынчалза-даа гаражты чыдар от кыпшаан, а күзел өскен. Ынчангаш трактористер, чоларчылар бажыңдарының чанында одаглар салын, соокка үлүр-кинр сиимртадын, түрей турарлар.

Байдал ындыг турда, ажыл-даа кана бүдүмчейт, кижи-даа кажан уйгу дыштыг болур деп.

Б. БАВУУ,
механизатор.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕНИҢ ШЫНАРЫН КУДУЛАТПАС

Чемишчидилге — хөрзүнүң үүшкүрүн база көдээ ажыл-агый, культураларының дужүткүрүн бедидериниге эң-не үре-түүнелдиг болгаш дүргеп салдар чедирер чүүл. Минералдыг чемишчидилгелерни будүрери бистің чүртүвуста чыл бүрүде өзүп, оларны көдээ ажыл-агыйга чорудун баэр-даа ооңдеп турар.

Сөөлгү үш чылдың—1975—1977 чылдарның дургузунда бистің республиканың совхозтары 49 муң тонна минералдыг чемишчидилгелерни алган. Ынчалзажок ол хире хемчээлдиг чемишчидилгелер, безин республиканың чер ажылының хереглелиниге чедишпейн турар. Ындыг болган толээде, чемишчидилгелерни эң-не үре-түүнелдиг кылдыр ажыглаары эргежок чүүл.

Минералдыг чемишчидилгелерни үре-түүнелдиг кылдыр ажыглаары, хамыктың мурнунда, оларны шын кадагалаарындан хамааржыр. Чемишчидилгелерни иштп кургаг, мунгаш складтарга хөлүштүрбейн, хевирлер аайы-биле ангы-ангы кылдыр кадагалаар херек. Складка шыгжаар чемишчидилгениң өл-шыгы өйтавында болгер ужуруг. Ооң башка шоолуг эвес-ле шыктыртар чемишчидилге безин шыкты бодунга сиңирии, тутчуп, дашталдыр кадыы каан болур.

Бистің республиканың чамдык ажыл-агыйлары чемишчидилгелерни шын эвес кадагалап, шыпарын кудуладыг туурары-биле олардан бүрүн эгидилгени ам-даа албаан турар. Сөөлгү үш чылда кирген 49 муң тонна минералдыг чемишчидилгелериниң 16,2 муң тонназының шынарын республиканың агрохимлабораториязы анализтеп көрген. Чемишчидилгелериниң шынарын массалыы-биле хынаан көөрге, 2 муң тонна минералдыг чемишчидилгелер стандарттыг эвес болган, тодаргайлаарга, шынарының дыка хөй көргүзүглери (азоттуң, фосфорның, калийниң, өл-шыктың болгаш өске-даа үүлдериниң бары) ГОСТ-тун негелделериниге дүүшпейн турары илерээн. Чижээ, дыка хөй ажыл-агыйларда чемишчидилгениң өл-шык дээн ышкаш ындыг көргүзүү нормазындан ыракта бедик болуп турар. Аммиак селитразының өл-шыгының нормазы 0,4 хуу болур турда, ол ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка 0,64 хуу, «Кара-Хаак» совхозка нитрофостуң өл-шыгы 1,5 хуунуң орнунга 2,2 хуу, а «Кок-Тей» совхозка—3,1 хуу бедик болган. «Совет Тыва» совхозка суперфосфаттың өлшыгы 4 хуунуң орнунга 6,9 хуу, а «Бурунгаар» совхозка ооң-даа бедик—7,5 хуу болган. Өл-шыктың ол хире бедик болур чоруу минералдыг чемишчидилгелериниң физика-химиктиг шынарының дыка улуг чидириниге чедирип турар.

чериҥ кежиин четтирер дизе

Республиканың чамдык ажыл-агыйларында минералдыг чемишчидилге кадагалаар чаңгыс ийи хевирлиг складтары чок болгаш ол үнелиг чүүлдү мырыңай аргажок оран-савада, азы коңгүс ажык черде бөле төп каан, шоодайларда салып каан чыдары хой санныг хыналдаларда илерээн. Чижээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кара-Хаак» совхозтарга чемишчидилгелерни хей чылдарда чадагай черге кадагалап келген. А чамдык совхозтар боттарында бар чаңгыс ийи девриниг складтарын чөптүг ажыглавайн турар. Чаздык складтарның болгаш серилериниң кыры ойбакдежик, ооң чаъс-чаашкын иштинче кирип турар. Ындыг черге кадагалаарга азоттуг болгаш калийлиг чемишчидилгелериниң физиктиг деңзини кызырлыр, белепи-биле эстя бээр болган ужурунда токтүүчед эвес апарын, борбаандылары болгаш кристаллдары үрелир, чемишчидилгелериниң чамдыызы складка чыда эзилгеш, черже сиңе бээр. Үр үеде өл-шык черге чыдар болза, чидириг улам-на улуг болур. Өл-шык черге чыткан чемишчидилгелерни кургадырга, олар оюктар кылдыр тудуштур так кадыы каар, ону бузуп оонактаарынга хей-хей немелде хөренги болгаш күш-ажыл чарыгдаттынар.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка 90 тонна аммиак селитразын адаанда чадыг чок ажык черге кадагалап турган. Ынчангаш ооң өл-шыгы нормадан 25 хуу бедик болган. Шын эвес кадагалаанының түүнелинде 90 тонна чемишчидилгениг 15 тонназы анаа-ла эстин калган, ажыл-агый ооң 915 рубльдиг каражазынга таварышкай. Бир эвес ол 15 тонна аммиак селитразын тараа культураларының шөлүүге ажыглаан болза, ажыл-агый 203 рубльдиг орулгазын немей алыр турган. Ажыл-агыйжы эвес, үнелиг чемишчидилгелерни шын эвес кадагалаар чоруктуң уржуу ындыг-дыр. Ол чүгле чаңгыс совхозта ындыг-дыр, а бир эвес бүгү-ле стандарттыг эвес чемишчидилгелерни шуптузун катай алыр болза, республикага пинтизи-биле капчаар-даа аажок улуг когарад таваржып турар-дыр.

С. К. Тока аттыг совхозка 42 тонна суперфосфатты савалавайн, боле уруп каан чыткан. Ону анализтеп көөрге, чемишчидилгелериниң чидирии 7 хуу азы 3 тонна суперфосфат хей барган болган. Бир тонна суперфосфат 2 тонна немелде тараанды бээрин барымдаалап алырга, чемишчидилгени шын кадагалаан болгаш шоолдерге токкен болза, 6 тонна тараанды немей алыр турган ийик.

Шак ындыг «үреленг» чемишчидилгелерни шоолдерге төгерге, немелде дужут адымнайн турар. Минералдыг чемишчидилгелерни багай кадагалаар чорук оларның чемишчидилгелериниң чидиринге-даа, ол ышкаш физиктиг деңзинге кызырарынга-даа чедирер дээрзин утпас херек.

Көдээ ажыл-агыйы хөгжүдеринде бистің республикада улуг кичээнгейни салып турар болгаш көдээ ажыл-агый культураларының дужүттүүн бедидериниге болдунар аргаларны бүрүн ажыглаарының талазы-биле хемчеглерни ажыдан кылган. Ынчангаш онгу беш чылдың чугула сорулгаларының биреэзи — көдээ ажыл-агый культураларының дужүттүүн бедидериниге чугула хемчег болза, кээ-ле турар минералдыг чемишчидилгелериниң шын кадагалалын база ажыглалын организастаары болур.

Т. ФУНТИКОВА,
республиканың агрохимлабораториязының улуг агрохимиги.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

НЕГЕЛДЕНИ КОШКАТПАС

«Искра» совхозтуң төвү Бажың-Алаак суур — районда хой чурттакчылыг черлериң бирээзи. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң күш-ажылга харысалгазы өзүп, амыдырал-чуртталгазының ниити байдалы чылдан чылче улам экижип турар.

Бистиң совхозта хамааты хүлээлгелиг ак сеткилдиг күүседип, хүлээнген ажылыңга кызымак, өскелерге үлегерлиг кижилер хой. Оларның чижээнге совхозтуң саанчызы Чочак Сааяны, хойжулар Ногаан-оол Ондарны, Алдын-оол Ондарны болгаш оон-даа өскелерни киирип болур. Олар кызымак ажылы-биле совхозунуң ажыл-херээнге үлүг-хуузун киириштирип, хүлээнген ажылыңга багай эвес көргүзүглерни чедип ап келген.

Н. Ондарның коданында 300 ажыг хой кыштап турар. Бо чылдың кыжында малчын бүгү талалыг, хынамчалыг белеткенген. Мал чемин четчири-биле белеткеп, кыштаанда сөөртүп чедирген. Малчынның хою оолдан эгелээн. Малдың чаш төлүн онча-менди, чидириг чок камгалап алыр дээш хойжу амыр-дыжын харамнанмайн ажылдап турар. Совхозтуң аныяк хойжузу А. Ондарның ажылы база-ла мактаалдыг. Ол совхозтуң хоочун малчыннарындан дудак чок ажылдап турар. Ниитиниң малын хүлээп алган чылындан эгелээш-ле, ол ажылыңа кызымаан көргүзүп, чылдан чылче эки көргүзүглерни чедип ап келген. Малчын кышка эки белеткенген. Малдың чаш төлүн онча-менди хүлээп алыры-биле таарымчалыг бүгү-ле байдалдарны тургузуп алган.

Кежээ кижиниң ажылы—кезээде хүндүлүг дээрзи билдингир. Үстүнде адын адаан мурнакчылар совхозтуң ажыл-ишчилериниң хүндүткелин, чоргааралын чаалап алганнар.

Ол ышкаш Доткан-оод Монгуш, Кошкар-оол Монгуш олар совхозтуң мурнакчы тудугжуларының одуруунда кирип турар. Оларның холу-биле тудуп кылган бажыңнары суурнуң кудумчу санында. Ындыг мурнакчылар бисте кайы хой.

Төрээн совхозунуң чедишкиннери, ажыл-ижи дээш сагыш-сеткили оожургавас, кызымак ажылдан, чурттаң чоруур кижилериң чанында хүлээнген ажылыңга ээ-харысалга чок, маңгысталчак амыдырал күзээр, арагаже сундулуг ийи-чаңгыс кижилерни чок деп болбас. Чижээ, Өпен-оод Сат, Сундуй-оол Ондар, Десиил-оол Монгуш олар маңгысталчак амыдырал-биле чурттаң, совхозтуң малын оорлап турган, туттурган. Өске кижилериң күжү-биле чурттаксаар кижилер-биле демисел бисте күштүг. Социалистиг хоойлу-дүрүм хажыдып, совхозтуң малын оорлап, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбайн турган Ө. Сат биле С. Ондар олар хоойлу өзүгаар хосталгазын казыдып шиитиргеннер.

Ниитиниң корум-чурумун үрээр, ниитиниң, хамаатыларның хуузунда өнчү-хөреңгизинге каража чедирер чоруктар-биле демиселди көдээ Совет сөөлгү чылдарда күштелдирген. Ылаңгыя ук ажылга суурда эки тура улусчу дружинаның (командири О. Сарыглар) киржилгези улуг. Ол бодунуң ажылын тодаргай, план өзүгаар чорудуп турар. Дружина штабынга совхоз транспортту тускайлап, быжыглаан. Албан организациялар график өзүгаар эолчеглиг дежурныйлап турар. Дружинниктериң аразында хой-ниити хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар өөрүп өвес. Оларга Д. Оржак, С. Түлүш, Д. Ховалыг болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Суурнуң дружинниктери чүгле хой-ниитиниң корум-чурумун үрээн азы зиирик чоруун кижилерни тудары-биле кызыгаарлаңмайн, оларныы-биле кижиздилге ажылын бүгү талалыг чорудуп турар. Бир өвес ук кижи оон түңнел үндүрбес болза эш хуу судунче шилчидер.

Суурнуң чурттакчыларының ниити хуралдарыңа ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдиреринге хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып турар. Аңаа суурнуң чурттакчылары үнелиг саналоналын киирип, кылза чогуур ажылдарны айтып турар. Шак ындыг саналдарны бот-башкарылгалыг хой-ниити организациялары ажылыңа ажылап турар. Бо сөөлгү чылдарда суурнуң хой-ниити организациялары чон ортузунга кижиздилге ажылын күштелдирген. Агитквартираларын киржилгеан-биле Культура бажыңынга дыштанылга кежээлерни, янзы-бүрү темаларга лекция, беседаларны, ужуражылгаларны, номчулга конференцияларын план өзүгаар чорудуп турары чаңчыл апарган. Ынчангаш суурнуң чурттакчылары аңаа идепкейлиг киржип, дыштаныр хүннерни ажыктыг, солун кылдыр эрттирип турар.

Көдээ Советтиң суурнуң хой-ниити организацияларыбиле кады чорудуп келген ажылының түңнелинде ниитиниң корум-чурумун үрээн, кемхерек үүлгедир, арагалаар чоруктар көскүзү-биле эвээжээн. Арагалаан, ажыл шагы үскен. ниитиниң корум-чурумун үрээн чаңгыс-даа таварылга кичээнгейге алдынмайн барбас. Буруулуг кижилерни чоннуң азы хой-ниити организацияларының хуралдарыңа сагындырып, чогуур хемчегленни ап, негелденн улам күштелдирген. Суурнуң чурттакчыларының ортузунга кижиздилге ажылын күштелдирип, амыдыралда бар чамдык четпестерни чайладыры-биле ам-даа кызымак ажылдаар апаар бис.

К. БАЛДАН.
Бажың-Алаак ортумак школазының башкызы.

ДЕМНИГ АЖЫЛДААР

Чоокта чаа Бай-Тайга районнуң төвүнге хурал болган. Хой оолдаашкынының үезинде малчыннарның чымыштыг ажылыңнаге кандыг хемчеглер-биле дуза чедирип болурунук дугайында аңаа чугаалашкан. Бо ажылга район төвүнүң организацияларының киржилгези, оларда чедер, четпес күүлдер дугайында удуртукчуларының информациязын дыңнап, моон соңгаар кылып чорудар соңгаарлаттынмас ажыл-херектер дугайында боттуг санал-оналдарны солушкан. Аңаа малчыннарже комплекстиг үүүшкүннерни доктаамал организастаар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Бо хүннерде районнуң тускай эртемниглери комплекстиг болуктерни тургускаш, малчыннарже үүүшкүнү кылып, оларга чогуур дузаны чедирип турарлар. Ындыг үүүшкүүннерни моон мурнунда чылдарда база чорудуп турган-даа болза, оларның ажыктыг чоруу чогуур деңнелге четпейн турган. Чамдык малчыннарга районнуң болгаш совхозтарның көдээ ажыл-агыйының тускай эртемниглери болгаш малчыннарны хандырар организацияларның ажылдакчылары чогуур үезинде барып, боттуг дузаны чедирбейн турган.

Ам районнуң малчыннарында хой оолдаашкыны кидин түлүк. Энир чылга көөрде бо чылын хар чуга, одар-белчиир эки боон турар. Бистиң чоранывыс элээн хой коданнарда («Тээли» болгаш «Бай-Талда») мал чеми бар болгаш четчир. Малдың ажаалдазы багай эвес. Малчыннарның амыдырал хандырылгазы база эки. Үүүшкүн болуунге райкүүскомнуң даргазының оралакчызы В. Х. Сүге-Маадыр, район эмнелгезиниң фельдшери З. Оржак болгаш «Тээли» совхозтуң зоотехниги В. Салчак киржип чораан. Болук баштай малчын С. Шожунчаптың аалынга баргаш, кажаа-хораазын аштап, чаш хураганнарны болгаш төрээн хойларны канчаар азыраң турарын көрүп, аарып турар, деңгелем кошкак хой, хураганнарның барын, чогуп тодаратка. Зоотехник хойларны шиитпип көрген. Малчынның бажыңынга болгаш оон негелделерин сонуургаанар. Малчынның бодун, өг-бүлезиниң иштин, бичии ургуларын кижи эмчизи шинчээн, херек эмнерни берген. Райкүүскомнуң даргазының оралакчызы В. Сүге-Маадыр СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң материалдары-биле таныштырды.

Районнуң Культура бажыңының «Аялга» агитбригадазы аалдан чедип келгеш, болук малчыннарга аян туткан. Концерт төгүнде автолавка чедип келди. Үүүшкүн оон-биле доозулду. Оон сорулгазы чедип алдынган.

Кайы-даа малчынга баарга олар политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелерге хаара туттунганы өөрүнчүг. Олар чаа Үндезин Хоойлуну өөренип доозуг, ам СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч) Пленумунуң материалдарын өөренип турарлар. 1978 чылда социалистиг чаршыны улам калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазы районнуң малчыннарын күжениишкиннериг ажылдаарынче улам сорук киирип турар.

Бо хүннерде районнуң болгаш совхозтуң агиткультбригадалары малчыннарга барып, ажыл-ижиниге дузалажып, концерттерни көргүзүп, янзы-бүрү темаларга беседаларны чорудуп турар. Районнуң болгаш совхозтарның көдээ ажыл-агыйының тускай эртемнигдери, кижи эмчилери, көжер кино, библиотека болгаш автолавка доктаамал кээп турар апаргаанынга малчыннар өөрүп турарлар.

Б. КЕНЕШ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СҮДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА. Чехословакия биле Совет Эвилелин тудуштуруп турар оруктарда чорудуп турар «Найырал поездилери» акыдүмалышкы ийи чурттуң аразында бүгү талалыг харылзааларын хөгжүдериниң дээштиг хевири болу берген. Ол поездилер ЧССР-де улам-на улуг сонуургалды болдуруп турар.

Чүгле эрткен чылын Чехословакияның 14 мүң ажыг хамаатылары «Найырал поездилери-биле» Совет Эвилелинге чораан. Оларның оруктары Москваны, Ленинградты, Киевти, Харьковту болгаш өске-даа хоорайларны таварын эрткен. Пассажирлер ССРЭ-ниң чүгле төөгүзү-биле, оон чурумалдыг черлери-биле таныжар, совет улустуң революсчу болгаш дайынчы алдарының черлерине баар эвес, харын ажылчы чоннар-биле ужуражыр, оларның амыдыралы база күш-ажылы-биле таныжар аргалыг болганнар.

СОФИЯ. Көдүртүр-транспорт техниказын бүдүрер талазы-биле кооперастаашкын дутаймында код көрээни Болгария биле Югославияның аразында чарган. ЮСФР БУР-дан чүгле техниктиг документацияны эвес, харын электри болгаш мотокарларны бүдүрүп кыдырыңа херек бүгү белдирлерни болгаш кезектерни база алыр. Ол продукцияны бүдүрер талазыбиле Югославияга баштайгы бүдүрүлге черин база ажыдар.

Болгар электри, мотокарлар бедик шыпары-биле чурттуң кызыгаарындан дашкаар черлерде безин улуг сураглыг болу берген. «Балкапкаримпекс» дээр даштыкы садыг каттыжышкыны оларны делегейниң 60 ажыг чурттарынче үндүр садып турар. Делегейниң улуг делгелгелеринге болгаш ярмаркаларынга од техника 30 алдын медальдар-биле шаңнаткан.

ХАНОЙ. 1978 чылда социалистиг чаршыны калбартып чорудар дугайында ВСР-ниң чазаанын доктаалын Вьетнамның ажылчы чоннары улуг сорук киришкин-биле уткаанар. Чаршыка кол кичээнгейни күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын бедиринче, чиг-эттн база материалдарны камнаарынче, улус ажыл-агыйын башкарарын сайзырангайжыдарынче утландырар ужурлуг деп, доктаалда онзалап демдеглээн. Көдээ ажыл-агыйга социалистиг чаршыны организастап чорударын, мурнакчы кооперативтериң болгаш можуларның дуржулгазын пропагандалаарын онза ужур-дузалыг деп санаан.

ГАВАНА. Сава чок хоюг чигирни судноога механизастыг арга-биле чүдүрер суг өртээлин ажыглалга киргенинге турааскаатқан массалыг митинг Карупано портка болган. Амгы үениң транспорт механизмнери-биле болгаш агрегаттары биле дериттинген ол чүдүрүкчү бир шак дургузунда 700 тонна чигирни судноже чүдүрүп болур.

Чылганнарның мурнунга Ф. Кастро чүве чугаалаан. Судно доктаар черни ажыглалга киргени-биле порттуң коллективинге болгаш тудугжуларыңа изиг байыр чедиргеш, чигирни судноже чүдүрерин Кубага долузу-биле механизастаарының оруунга ол чаа базым болган деп, ол демдеглээн.

(СЭТА).

ОБЪЕКТИВТЕ–ЧАА КАЛЕДОНИЯ БОЛГАШ ЧАА ГЕБРИДТЕР

Чаа Каледония болза Оожум океанның мурнуу-барының талазында бөлүк ортулуктардыр. Оон девискээри 19 мүң дөрбелчин километр, чурттакчы чону 130 мүң хире кижи. Чаа Каледония бойдус курлавырлары-биле, никель-биле, кобальт-биле, хром-биле байдак. 1853 чылдан бээр ол ортулуктар Франциягa хамааржып келген. Үр үениң дургузунда олар шөлүлге чери боол келген. Ынаар метрополиядан чижээлээрге, Парижтиң 4 мүң коммунарларын шөлээп.

Чаа Гебридтер архипелаг база-ла Оожум океанның мурнуу-барының талазында турар. Девискээри 14,8 мүң дөрбелчин километр, чурттакчы чону 100 мүң хире кижи. Ол архипелаг Великобритания биле Францияның кады эелеп турар чери болур. Экономиказының үндезини — көдээ ажыл-агый, кокос пальмазын, кофе, какао өстүрери болур.

Делегейде сөөлгү колонияларның бирээзи болуп турар ол ортулуктар географтыг байдалы болгаш солун бойдузу-биле шиитилешкек эвес, харын улустарының өзүлүг хосталганы база хамаарышпас чорукту чедип алыр дээн түңнүлү-биле база дөмейлешкек.

ЧУРУКТАРДА: Нумеа хоорайнын — Чаа Каледонияның административтиг төвүнүң ниити хевири. Нумеаның хоорай музейлериниң бирээзи.

А. ЖЕБИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

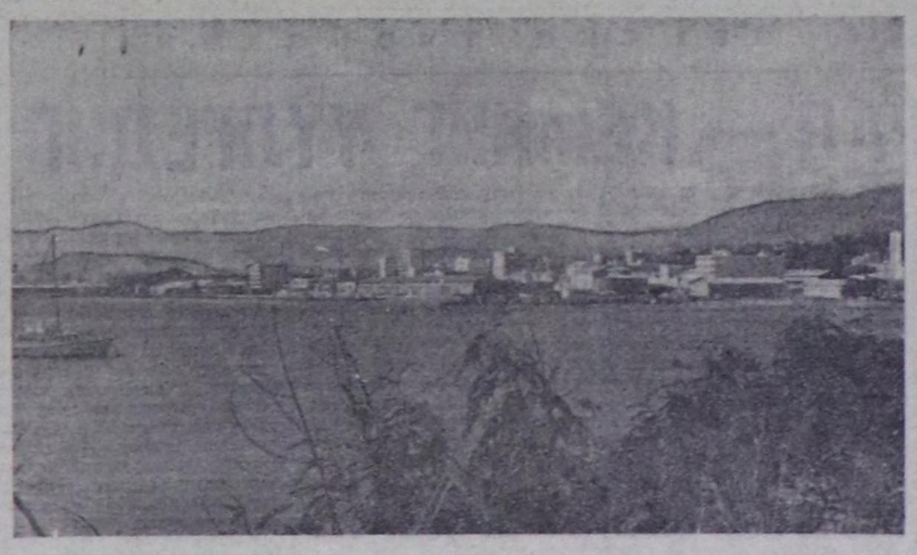

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЧУРТТАРЫНДА

● **БУДАПЕШТ.** Аныяктарның болгаш студентилериниң чепсегленишкинин дүжүрериниң айтырыгларының талазыбиле Европа конференциязы бодунуң ажылын венгр найысылалда дооскан. 29 чурттан политика, идеология болгаш шажын талазы-биле янзы-бүрү үзел-бодалдарлыг аныяктар болгаш студентилер каттыжышкыннарының, ол ышкаш шажынның болгаш делегейниң дыка хой организацияларының төлөөлекчилери аңаа киришкен. Ол конференцияга совет аныяктарының делегациязын ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Б. И. Пастухов баштап чораан. Шуулганның киржикчилери түңнел документизин чаңгыс ий-сеткилдиг хүлээп алган. Чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаар болгаш чепсегленишкинин дүжүрер дээш, тайбын, аймык чок чорук болгаш делегейге кады ажылдажылга дээш Европа диптиң аныяктарының демиселиниң кол угланышкыннары ол документиге кирген.

● **ГАВАНА.** Аныяктарның болгаш студентилериниң бо чылдың чайнында Хосталга өртулуунга болур XI фестивалынга Совет Эвилелиндеи хереглеттинер баштайгы чүүлтерни Гавананың далай портунда чедире берген. Янзы-бүрү объектилерни тударынга ажыглаар тудуг-монтаж дерглерни фестиваль фондузунга дамчыдып бээринге турааскаатқан массалыг митингге Кубаның Аныяк коммунистер эвилелиниң Национал комитединиң бирги секретары Луис Орландо Домингес киришкен.

● **АЛЖИР.** Алжириниң аныяктарының эртем-билиниң болгаш техниктиг белеткелиниң деңнелин бедидери—республиканың эң чугула сорулгаларының бирээзи. Бүгү чуртта школаларны, лицейлерни, колледжилерни тудуп турар. Чаңгыс чүгле Алжир можуда безин 1981 чылга чедир ажыглалга киргеп турар ужурлуг 120 школаларны болгаш техникумнарны тудуп турар. Алжир экономиканга ажылдаар ажылчын кадрларның профессионал белеткелиниң төптерин тударының калбак программазын чуртта боттандырып турар. Ындыг 12 төптериниң тудуу доостур четкен.

● **БАГДАД.** Ирак Республикада дээди школаның хереглелинге дөзевилелдер эрткен чылдынга деңнээрге бо чылын 32 хуу немей өзер. Ол өзүлде 1978 чылда ол республиканың күүрүе бюджединде көрдүнген. Ол акша-хөреңгини чаа өөредилге черлерин тударынта, аңылдан турар институттарны калбартырынга ажыглаар.

● **НЬЮ-ЙОРК.** Америк хамаатыны—Мичиган университединиң студентизи С. Исмаилди израиль эрге-чагыргаларның айтыышкынын өзүгаар Тель-Авивте тудуп хоругдаан. Удурланыышкынның палестин шимчээшкининге хамаарылгалыг дел чылдак-биле ону буруудаткан. С. Исмаил бодунуң аар ааран адазынга ужуражыр дээш Тель-Авивке чедип келген. Ону кара-бажыңнаан, кадыг-дошкун өзү-биле эрипдээн.

Израиль эрге-чагыргаларның делегей эргезинин норма-чижектеринге чөрүшкек ол үүлтедин Мичиган университединиң студентилериниң болгаш профессор-башкы составының шыкгыы удурланыышкының хайныктырган. С. Исмаилди доп-дораан хостан үндүрериң олар негээн.

● **ЛУАНДА.** Социализмни Ангола шуут болгаш эглип дивес кылдыр шилип алган, ол шилип алган оруундан кажан-даа чаңдыр баспас — деп Күш-ажыл партизы—МПЛА-ның даргазы, Ангола Улус Республиканың президентизи Агостиньо Нето медеглээн.

Аажок аар өртек-үне-биле чаалап алган хамаарышпас чоруувустан ойталаарын бодавайн турар бис—деп, Нигерияның журналистериниң айтырыгларына харылап тура ол онзалап демдеглээн. Политика талазы-биле хамаарышпас чорукту Анголаның улузу чедип алган болгаш ам экономика талазы-биле хамаарышпас чорукту база чедип алыр сорулганы бодунуң мурнунда салган, ону ол ынан-ла чедип алыр. «Кижи бүрүзүнден кыдып шыдаар шаа-биле—кижи бүрүзүнге кылган ажылдың шаа-биле»—бистин өскерлиш чивес принципивис ол деп, А. Нето түңнелинде чугаалаан.

(СЭТА).

УДУРЛАНЫЫШКЫН КҮШТЕЛГЕН

Нейтроннуг бомбаны бүдүрерин эгелээр болгаш ону АКШ-тың агрессчи НАТО блогунуң талазы-биле эвилелчи чурттарының девискээринге тургузар дугайында Пентагонның айылдыг планнарынга удурланган массалыг хөделиишкиннер делегейниң хөй-хөй чурттарында уламчылавышаан.

СОФИЯ. Нейтроннуг бомбаны бүдүрерин эгелээр дугайында АКШ-тың планнарынга удурланган массалыг митинг болгар найысылалга болган.

Чепсекти эндере бүдүрерин өскүдүп турарынга болгаш АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекциниң нейтроннуг бомбаны бүдүрүп үндүрер дээш планнарынга шиитпирлиг удурланыышкынны Ада-чурт фронтузунуң дөрт миллион кежигүннериниң өмүнээзинден Ада-чурт фронтузунуң национал чөвүлелиниң секретары Л. Ганчев илереткен. Планетаның тайбынга ынакшылдыг күштериниң удурланыышкынынга болгар улус бодунуң үнүн каттыштырып турар деп, ол онзалап демдеглээн. Ядролуг чепсекти бүдүрерин бүгү күрүнелериниң чаңгыс угда сонсадырының дугайында Совет Эвилелиниң савалын деңшилгелиг бүгү кижи төрелгетен деткип турар.

БЕРЛИН. Нейтроннуг бомбаны бүдүрерин эгелээр дугайында АКШ-тың планнарынга фашистиг концлагерьлерге хоругдаттырып чораанар, ГДР-ниң удурланыышкынның антифашистиг шимчээшкининиң демиселчилер комитединиң кежигүннери шиитпирлиг удурланган.

Ында парлап үндүрген медеглелде мынча деп айыткан: шериг талазы-биле ужур-дүрүм чок чорукка, эртемниң чедишкиннерин кижилерни узуткаар сорулгаларга ажыглаарынга шиитпирлиг удурланырын ыдыктыг сорулганыг кылдыр саналар бис. Нейтроннуг бомбаны бүдүрериниң планын каргап, килеңнээрни, чавырлыышкын дээш, бүгү делегейге чепсекти дүжүрер дээш демиселди күштелдиреринегеп тур бис.

БРЮССЕЛЬ. Массалыг узуткаашкын чепсээниң чаа бир янзы хевири болур нейтроннуг бомбаны АКШ-ка бүдүрериниң база ону Барымын Европага сайтара тургузарының планнарын буруу шаварынче чурттуң чазаан ыйгырын турар. Тайбың камгалалының бельги эвилелиниң кыйгырыны Бельгияда калбак деткимчени алган.

Ол кыйгырыта чурттуң парламентизиниң хой-хөй кежигүннери—сенаторлар болгаш коммунистиг, социалистиг, социал-христиан партиларның, франкофоннарның демократтыг фронтузунуң база Валлон каттыжышкынының депутаттары ат салганнар.

НИКОЗИЯ. Нейтроннуг бомбаны бүдүрериниң планнары чепсекти эндере бүдүрерин улам-на өскүдериниге чедирер болгаш бүгү-ниити тайбынга база бүгү улустарның айылд чок чоруунга айылды тургузуп турар деп. Күш-ажылдың Бүгү-кипр федерациязының АКШ-тың президентизи Дж. Картерге чоруткан чагаазында айыткан.

Нейтроннуг бомбаны бүдүрерин эгелээр деп АКШ-тың планнарынга киленнг удурланыышкынны ол федерация Кипрнин ажылчы чоннарының өмүнээзинден илереткен болгаш тайбынче база айылд чок чоруукче улустарның үүткүлүнге ол удурланышкак болганда ыдыг шиитпирни хүлээп албазынче президентани кыйгырган.

ОСЛО. «Нейтроннуг бомбаны бүдүрериниң болгаш НАТО чурттарының оон-биле чепсегленириниң планнарынга норвег улустуң хөй кезин удурланып турар» деп, хөй-ниитиниң сураглыг ажылдакчызы, Тайбыңның норвег комитединиң чөвүлелиниң кежигүнү Боргхильд Суллп медеглээн. «Нейтроннуг бомбаны «оршээлдиг» чепсек дээр дугайында бадыткаашкынларны мыят чок мегелээшкин кылдыр саналар бис. Бо бомба байтык кандыг-даа бомбада кижиге ынакшыл-биле пиитилежир чүү-даа чок болгай».

Нейтроннуг бомбаны бүдүрериниң планнары Норвегияның коммунистери, норвег ажылчын партиянын болгаш христиан-улусчу партиялың аныяктар организациялары, тайбың дээш демиселдің христиан комитеди буруу шаңканнар.

(СЭТА).

Национал экономиканың эрге-ажыктарынга

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Нефть садыкчызы араб чурттар организациязының (ОАПЕК-тиң) эолчеглиг сессиязы Ливияның найысылаалынга доозулган. Аңаа Алжириниң, Иракты, Сауд Аравияның, Ливияның болгаш өске-даа араб күрүнелериниң төлөөлекчилери киришкен.

Нефть садыкчызы араб күрүнелериниң эп-сеткиз каттыштырылгазын быжыглаарының, араб улустарга хамаарышкан бойдустуң байлактарынга долу контрольду тургузарынга болгаш од байлактарны хамаарышпас национал экономиканы сайзырадырының эрге-ажыктарынга ажыглаарынга оларның күжениишкиннерин каттыштырарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн элээн каш документилерни ОАПЕК-тиң сессиязы хүлээп алган. Улустарның антиимпериалистиг чаңгыс аай фронтузунуң хүрээлениң быжыглаар, барыын талакы монополияларга удур демиселди идепкейжидер сорулга-биле, чиг-эт садыкчызы чурттар-биле Барыын чүктүң үлетпүр талазы-биле сайзырацгай күрүнелериниң аразынга экономиктиг чөптүг харылзааларны тургузар дээш Азияның болгаш Африканың хөгжүп орар чурттарынга бүгү таланың дузаламчызын база деткимчезин ОАПЕК-тиң кежигүннери көргүзер ужурлуг деп демдеглээн.

Боттарының нефть болбаазырадын кылыр үлетпүрүн тудуп тургузарынга, нефть сөөртүр араб флотту тургузарынга, нефть казып тывар национал кадрларны белеткээринге кады ажылдажылганы быжыглаарынче болгаш калбартырынче ОАПЕК-тиң сессиязы нефть казып турар бүгү араб чурттарны кыйгырган. Делегей рынокунга нефтиге болгаш нефть продуктуларынга чоптүг өртекти тургузарынга ОАПЕК кежигүннери чурттарның хөделиишкиннерин дүүштүрериниң эргежок чугулазын сессияның киржикчилери онзалап демдеглээннер. Нефть айтырыының талазыбиле Чоокку Чөөн чүкке тускай шинчилел төптерин тургузарының талазы-биле айтырыгларже онза кичээнгейни салган.

Бодунуң дүрүм өзүгаар эргелери дээш демисежип турар Палестинаның араб улузубиле эп-сеткиз каттыштырылгазын илереткен болгаш Чоокку Чөөн чүкке чоптүг таарыштыр шиитпираазшкинни, ол кавыга бижыг тайбыңны тургузарынче угланган күжениишкиннерге чаңгыс эртн илередиринче бүгү араб чурттарны кыйгырган тускай резолюцияны ОАПЕК-тиң Триполиге болган сессиязы хүлээп алган.

МАОИСЧИЛЕРНИҢ «БЕШКИ КОЛОННАЗЫ»

СОФИЯ. (СЭТА). Өске чурттарда доктаамал чурттаң турар кыдат националдыг кижилерни боттарының улуг күрүнезирек болгаш тергиндекчи сорулгаларына маоисчилер калбаа-биле ажыглап турар деп, «Маоисчилерниң «бешки колонназы» деп тайылбырыңга БКП ТК-ның органы «Работническо дело» солун бижээн.

Даштыкыда шериг талазыбиле эртем шинчиледдерин кылып турар ыдаттарга маоисчилер бодунуң планнарында онза рольду берип турарлар. Оларны КУР-же чалап эккедгеш, база-ла ол талазыбиле ажылдап турар кыдат специалистер-биле ужуражмышкының организастап турар. Оон соонда эртемденнер боттарының чурттарынче эң чана бээр. Кажан информацияны чыып алганда, олар база катап Пекинче чоруптар болгаш ужуражмышкынларга киржир.

Маоисчилерге ол эртемденнер даштыкы чечектерден ары чигирни чыып алгаш, ону Пекиниң «ары өөнче» эккеп турар «арылар» боон турар. Пекиниң бодап турары-биле алырга, кайда-даа чурттаң турарындан болгаш кандыг чурттуң хамаатызы боон турарындан хамаан чокка, олар маоисчилериниң улуг күрүнезирек планнарынга дузалаар ужурлуглар.

Амгы чүс чылдың төнчүзүнге чедир Кыдатты өске күрүнелерге болгаш улустарга бодунуң тура-соруун албадап шыдаар «улуг шериг күжү» болдурар деп шиитпирни хүлээп алган ККП-ниң XI съездизиниң соонда «арыларны» «ары өөнче» киирип турары дүргени-биле өскен деп, ол чүүлде бижээн. Кыдат националдыг сураглыг америк атом специалистери Пекинге кашла ай дургузунда четкилеп келгеннер. Оларны ККП-ниң болгаш КУР-нуң улуг дужаалдыг удуртукчулары хүлээп алган. Термоядролуг чепсекке хамаарыштыр шинчилелдер чорудуп турар лабораториялларда болгаш институттарда ажылдап турар боттарының өөрү-биле ужуражмышкынар үезинде ол талазы-биле сөөлгү чаа чүүлдериниң дугайында илеткелдерин олар кылып берген.

Даштыкыда кыдаттарның аразынга улуг күрүнезирек шовинизмниң идеяларын база өске улустардан «тергин» кылдыр бодаттынар чорукту нептередир дээн Пекиниң удуртукчуларының шиитпири, агрессчи, авантюрчы даштыкы политиканы чорудар дээн оларның чүткүү, «бешки колонны» тургузар талазыбиле оларның ажыл-чорудулгазы хой саныг, улуг салдардыг кыдат колониялар турар деп, түңнелинде «Работническо дело» онзалап демдеглээн.

ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛ

Онгу беш чылдың шалыпчы тудугларынче чогаалчылар бригадаларының баары чаагай чаңчыл апарган. Чурттун нефть болгаш газ төвү—Тюмень областың ажыл-ишчилери-биле барып ужуражыр дээш романчыларның болгаш шүлүкчүлерниң, очеркистерниң болгаш критиктерниң эм хөй кижи киржикчилиг отряды белеткеп турар.

— Бистиң үевистиң өзулуг маадырлары чурттап болгаш ажылдан турар ол чуртче литераторларның бо дээрге чедиги аян-чоруу болур—деп, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черниң секретары В. М. Озеров чугаалаан.—Коммунистиг тургузуушкунуң, чаа кижини кижизидериниң хөрээнге боттарының салыышкынын киирер деп күзел ол кайгамчыктыг черде, ооң кижилериче чогаалчыларның улуг кичээнгейин хаара туда берген. Тюмень черлериге совет литератураның хүннерин хөй удаа эрттирип, Москваның «Октябрь» болгаш «Юность» журналдарының доктаамал ажылдаар поступларын тургузуп келген бис.

Сибирьже, боттарының помчукчулары-биле болгаш келир үеде чогаалдарының маадырлары-биле ужуражыр дээш бо удаада Москваның болгаш Ленинградтың сургалыг дыка хөй чогаалчылары, бистиң бүгү республикаларывыстың төлөөлекчилери баар.

Күш-ажылчы эрес-маадыр чоруктары-биле алдаржаан бо байлак оранга январь 25-тен эгелээш 27-ге чедир чогаалчыларның болгаш критиктериниң «Бистиң үевистиң өндүр улуг тудугларының маадырлары болгаш совет литература» деп темага Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчы конференциязы болур. Чогаалчылар-биле кады аңаа будурулгенин мурнакчылары болгаш партия ажылдакчылары киржир.

Ам болур бо ужуражышкыннар чаа номнарының маадырларын тып алырда чогаалчыларга улуг дузаны чедирер талазында бүзүрээр бис—деп, В. М. Озеров түнелиниде чугаалаан.

(СЭТА).

Москва.

Якутск—эртем хоорайы

«Востокспецстройпроводхоз» дээр институттуң мынчага чедир турун келген салбырының орнунга «Якутгипроводхоз» дээр эртем-шинчилел институдун Якут Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың наймысылады—Якутскиде тургускан. Эртемниг ол чаа албан черин организастааны Союзтуң чүкте бо автономнуг республиканың мелиоративтиг ажылдарының улуг перспективалары-биле, мал ажылының комплекстерин тудар ажылдың калбарганы-биле холбаалыг. Институттуң коллективи чаа гидро-тудугларны төлевилээр, шынаалларны болгаш одарларны шиңгээдип алырының, оларның дүжүткүрүн бедидериниң болгаш экономиканың айтырыглары-биле ажылдаар.

Бо—эртем-шинчилел институт-дур. Оларның аразында ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының соок шинчилээр институдуң база бар. Бодунуң боттуг шинчилел ажылдары болгаш ажыдыышкыннары-биле од институт аажок сургажаан.

(СЭТА).

Якутск.

ЧАҢЧЫЛ ӨЗУГААР

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге партиялып, дайынның база күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражыышкынларны организастаары чаңчыл апарган.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң 60 чыл болур оонга тураскаатка ужуражылгаларны эгелээн. Ада-чурттун Улуг дайынының киржикчилери П. Л. Мартынов, Ж. И. Сычева, В. А. Воробьев олар-биле № 1, 2, 7 школаларының үстүкү классларының өреникчилери болгаш башкылары ужуражкан.

Совет кижилериниң эрес-маадырлыг чоруктарының дугайында хоочуннар чыылганнарга тодаргай таныштырган. Эң ылангыя П. Л. Мартынов фашистиг эжелекчилерден совет хоорайларны, суурларны база акы-дунма Польшаны хостажырынга кирешкенин чугаалап берген.

. . .

Кызылдың башкы институдунуң белеткел курстарының студентилери-биле хоочун партия, совет ажылдакчы, кызыл партизан, амгы үеде персоналдыг пенсионер С. Т. Танов ужуражкан.

Келир үеним башкыларына тыва бижикти чогаатканының, ооң үндезилекчизи, улуг эртемден А. А. Пальмбахтың болгаш Тывага культура революциязының хөгжүлдезинин дугайын тодаргай чижектерни киирип тургаш, Седип-оол Токпак-ооловичи таныдырлап берген. Ону студентилер соонуургаан дыннаан болгаш айтырыгларны салган.

. . .

Ужуражыышкыннар соолунде хоочуннарга музейниң демдектерин, номнарын белекке берген.

Р. ДОЛЗАТМАА.

ЧУГУЛА СОРУЛГА

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Ниити билиг школаларының өреникчилериниң өредилгезин, кижизидилгезин улам сайзырангайжыдар болгаш оларны күш-ажылга белеткээр дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырып күүседир дээш, Бай-Тал ортумак школазы тускай хемчегни ажылдап кылган. Школада ниитизи-биле 648 өреникчи өөренир турар. Оларның күш-ажылчы кижизидилгезинге хамаарыштыр совхозтуң дирекциязы болгаш тускай эртемниг-ри-биле дугуржуп, күш-ажыл өредилгезин бүдүрүлге-биле ханы холбап тургаш өредирин 1976—1977 өредилге чылында-ла эгелээн бис. Бистиң бо практикавыс совхозка-даа, школага-даа ажыктыг болганын амыдырал бадыткаан.

хоз мал ажылдыг ажылагый болганда малчын бригадаларны үстүкү классларга хуваагаш, доктаамал дуза чедирип, малчыннарның ажылынга дузалажыр кылдыр тургускан бис. Шефке алган бригадазынга хамаарышкан классар улуг дузаны чедирип турар. Совхозта тускай эртемнилерниң профессия аайы-биле болгумнерин организастаан бис, Өөреникчилерге зоотехниямын, агрономиямын, мал аарыглары-биле демисежиринин, механизацияның болгумнериниң кичээлдерин бедик деңнелде эрттирип турар.

Эрткен өредилге чылында будурулге бригадазынга 6—9 классларның өөреникчилери 72 кижи ажылдап турган. Бригададан аңгыда күш-ажылчы өтрядты база тургускан бис. Малды языбүрү аарыглардан камгалап тарыыр мергежилди болгаш дүргеп дуза чедирер талазыбиле өөренирин дээш 9 өөреникчи мал эмчилери-биле кады ажылдап турган. Ол ажыл ам-даа уламчылап турар. 3 өөреникчи III класстың тракторизиниң шынызылгазын 10 классты доозуп турган, аттестадыбиле кады алган. Уруглар ажыктыг күш-ажылга киржип, өске-даа черлерге ажылдап турганнар. Малчыннарның уруглары ийи чүс хире кижи ада-иезинге дузалажып чайлаан.

13 өөреникчи ам трактористер курузунда өөренип эгелээн. Олар чазын тускай мергежилдин документизин хөлга алырлар. Бистиң совхозтуң дирекциязы болгаш тускай эртемниг-леп, оорлап, самчыгдап, үптеп, харын-даа дээрбеден турган тыварын болганчок орадаажыр. Ынчаар тыпкан хөрөңгизи-биле олар арагалап, сакпай амыдыралының хөрөгелдерин хандырар. Ол хөрөңгизи төнерге-ле база ындыг арта-биле тыптынып эгелээр. Шак моон, мурнунда ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, маңгысталчак амыдыралдыг деп буруудаттырын чорган кижи, кем-херек үүлгедикчизи боолу, чоорту шилчий боор болгаш адылында барып ол түүндаа, харын өлүрүкчү чоруктан-даа, чалданмаа апаар.

Школаның болунда күш-ажылчы отрядтарны тургускулаан бис. Суурда назылап кыраннарга болгаш уруглар садынга дузалаар отрядтарны тургускан. Ону школаның улуг пионер вожатыйы Татьяна Делег-ооллдуң удуртулгазы-биле класс башкылары чорудуп турар. Оон аңгыда уран холдарның бөлгүмүнде хөй өөреникчилерни хаара туткан бис. Чуруурунуң, чаштыр парлап бижиринин, аргып-даараарының, чазанылганын, ыяш болгаш демирни болбаазырадыр станоктарны шиңгээдип алыр бөлгүмнер доктаамал ажылдап, уругларның бот-соонуургалын хаара тудуп турар. Бо бүгүнүн күүселдезиниң талазы-биле айтырыгны школада партия, профсвилел организацияларының хуралдарынга удаадараа чугаалажып сайгарып турар бис.

Школа дугайында чаа доктаалды амыдыралчы программа кылгаш, күш-ажылчы кижизидилгени улам сайзырадыры онза чугула дээрзин бистиң коллектив билип турар.

Т. САЛЧАК.

Бай-Тал ортумак школазының күш-ажыл башнызы.

Бай-Тайга район.

Школа болгаш амыдырал

Школаның ажылчы отрядтарны тургускулаан бис. Суурда назылап кыраннарга болгаш уруглар садынга дузалаар отрядтарны тургускан. Ону школаның улуг пионер вожатыйы Татьяна Делег-ооллдуң удуртулгазы-биле класс башкылары чорудуп турар. Оон аңгыда уран холдарның бөлгүмүнде хөй өөреникчилерни хаара туткан бис. Чуруурунуң, чаштыр парлап бижиринин, аргып-даараарының, чазанылганын, ыяш болгаш демирни болбаазырадыр станоктарны шиңгээдип алыр бөлгүмнер доктаамал ажылдап, уругларның бот-соонуургалын хаара тудуп турар. Бо бүгүнүн күүселдезиниң талазы-биле айтырыгны школада партия, профсвилел организацияларының хуралдарынга удаадараа чугаалажып сайгарып турар бис.

Школа дугайында чаа доктаалды амыдыралчы программа кылгаш, күш-ажылчы кижизидилгени улам сайзырадыры онза чугула дээрзин бистиң коллектив билип турар.

Т. САЛЧАК.

Бай-Тал ортумак школазының күш-ажыл башнызы.

Бай-Тайга район.

СОЮУРГАКТАРГА

ХҮНДҮЛҮГ ТУКТАР

1918 чылдың август 3-те Улус Комиссариадының шериг хөрөнгө № 608 дужаалы-биле Бүгү-россияның Төп Күүсекчи комитединиң социалистиг күрүнениң дайынналарынга удур тулчуушкунларынга эрес-маадырлыг болган Кызыл Шериг кезектерин тускай революсчу туктар-биле шаннаар дугайында таныжылганы чоруткан. Сөөлүрөди ол шаннал туктарны Хүндүлүг революсчу Кызыл туктар деп адаар апаргаш. Совет шаннал системазы шак ооң эгелээн.

Бир-ле дугаар ол шаннадлы Чөөн чүк фронтузунуң Земгальдың бешки адыгжы полугу алган. Чазактың ол бедик шаннадлы Казань чоогунга эрес-маадырлыг чоруу дээш 1918 чылдың августа ол полкка тывыскан.

Ол-ла шаннадлы Симбирскиниң чадаг шериг-ниң Демир дивизиязы Ленининиң төрөөн чери Симбирскини ак-гвардейжилерден хостааны дээш алган.

Ол шаннадга В. И. Чапаевтиң командылааны, Николаевск биле Хлынск хоорайларны хостааны дээш, Николаевск полк төлептиг болган.

Совет чазак 1918 чылда Мурнуу чүк фронтузун база бедин-биле үнелээн. Бүгү-россияның Төп Күүсекчи комитединиң ол бедик шаннадлын Стальная, Коммунистическая, Морозовская дивизиялар болгаш Дон-Ставропольдук дайынчы бригадазы база алган. Хүндүлүг революсчу тукту А. С. Серафимовичниң «Демир агым» деп номунда сургаглыг Тамань армиязы төлептин-биле чаалап алган.

Хамааты дайынның үезинде дайынчы шылгарал дээш Бүгү-россияның болган ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи комитеттериниң Хүндүлүг революсчу Кызыл туктары-биле 300 ажыг шериг кезектери, каттыжыышкыннар, дайынчы бригадалар болгаш шериг-ниң өөредилге черлери шаннатканнар.

Дайынчы алдарның туктарын тывсыры-биле партияның болгаш Советтерниң харыысалгалыг ажылдакчылары шериг кезектеринге барып турган. Ылаңгыя М. И. Калинин фронтуларга удаа-дараа шаннал тыпсын, чедип турган. 1920 чылда Михаил Иванович Бирги Аътыг армияның кезектеринге хөй удаа шаннадлы тывыскан. Дыка хөй шериг кезектериниң шаннаткан дайынчы алдарның туктары амгы үеде Москвада, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң музейинде шыгжаттынган, дайынчы-аныяк салгалга бараан бооп турар.

К. КАРАПЕТЯН.

СПОРТ * СПОРТ * СПОРТ

ХООЧУННАРНЫҢ УЖУРАЖЫЛГАЗЫ

Республика найысылалының хоочун спортчуларының ужуражылгазы эрткен субботада «Геолог» Культура бажыңына болган. Ол солун кежээни хоорайның күш-культура болгаш спорт комитеди-биле ВЛКСМ хооркому организастап эрттирген.

Аңаа күш-культураның болгаш спорттуң хоочуннары Кызылга спортту моон-даа соңгаар улам сайзырадырының дугайында кандыг-кандыг хемчеглерни ап чорударын чугаалашкан. Спортчу кежээниң киржикчилери республиканың күш-культуржуларына болгаш спортчуларынга кыйгырыгны хүлээп алган. Оон соонда Кызыл хоорайдан спорттуң хоочуннарының тос кижи составтыг чөвүлелин тургускан.

ЧУРУКТАРДА: кежээниң киржикчилери: самбо, тыва хүрештерге Тываның шыырак спортчуларының моон көргүзүглери.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Тоолдуң аалчызы». «Сапыктыг Диностиң чаа ужуралдары».
12.50—«Кино аян-чоруктарының клуву». Дамчыдылганы журналист О. К. Игнатьев чорудар.
13.50—«ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи шаннадының лауреады Л. Коганның күүселдезі-биле скрипкага бичии аялгалар». Фильм-концерт.
14.40—16.00—Чаңсар.
16.00—Социалистиг чурттарның телевидениезинин документалдыг фильмериниң программазы. «Вильгельм Пик — бодунуң чонунуң оглу» (ГДР). «Индустриалдыг Словакия» (ЧССР). «Косег» (ВУР).
16.55—«Поэзия». М. Карим.
17.25—«Москваның комсомолунуң ажыл-херектери».
17.55—И. Калининниң удуртулгазы-биле орус улустуң хөгжүм херекселдериниң Москваның аныяктар оркестриниң концерти.
18.30—«Кодээ: ажыл-херектер болгаш айтырыглар».
19.00—«Горнистер, харыылаңар!»
19.30—Медээлер.
19.45—«Өредилге номунга — үр амыдыралды». Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

19.50—«Оолчугаш». Уругларга дамчыдыга.
20.25—Телемедээлер.
20.35—Киножурнал.
20.40—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.50—«Спортлото» тиражы.
21.00—«Экранда — кинокомедия». «Цирк». Уран-чечен фильм.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—«Чогаалчы Ю. Бондарев-биле ужуражыышкын». Останкиноның Концерт студиязынга кежээ.
00.15—00.55—Фильм-концерт. Төнчүзүнде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.30—«Понедельникте воскресенье». Уран-чечен телефильм.
19.15—«Күш-ажылчы болгаш молчуткен улустуң эргелериниң декларациязының» 60 чылынга холбаштыр. Беседа.
19.25—Чарлаалдар.
19.30—«С. Прокофьев. Уругларга музыказы». Телефильм.

МОСКВАДАН

19.50—«Эртем—бүгүн».
20.20—20.50—Н. Мейтерниң, А. Рубинштейниң, Н. Мясковскийниң, И. Стравинскийниң — чогаалдарындан концерт. Күүседикчилери: Делегей конкурстарының лауреаттары А. Бахчиев, Л. Торадзе, РСФСР-ниң алдарлыг артистери Г. Борисова, К. Лисовский, А. Федосеев болгаш ССРЭ-ниң Улуг театрының квартеди.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин өзугаар алырга, бүгүн республиканга будуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Барыын чүк утланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температураазы дүне мурнуу-барыын районнарга 23—28, өскелериге 24—29, адым бөөрге 32—37 градус соок болган, хүндүс мурнуу-барыын районнарга 20—25, өскелериге 24—26 градус соор.

Кызылга будуттаар, хар чаңбас. Хаттың дүргени секундада 0—3 метр чедер. Агаарның температураазы дүне 28—30 градус соогаан, хүндүс 22—24 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ЯНВАРЬ 25-ТЕ

«ПАЙЫРАЛ»: «Өжээн негевизи» (2 сериялыг) 10.00, 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Трубачевтуң отряды тулчуп тур» 10.10, 12.00, 13.50, 15.40, «Албан аайы-биле ынакшыл» (2 сериялыг) 17.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ава» 15.00, «Робин Гудтуң согуннары» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Картуш» 16.50, 18.40, 20.30, «Клоунар болгаш уруглар» 15.00 шактарда.

Ындыглар бистиң аравыска турбазын

МАҢГЫСТАЛЧАК АМЫДЫРАЛ — КЕМНИГ ҮҮЛГЕДИГ

Ниитилелге ажыктыг ажыл кылырындан ойталаар ийи-чаңгыс кижилер бистиң аравыста ам-даа бар болуп турар. Ындыг кижилериң саны өзөөн, кептерештей эрес-даа болза, маңгысталчак өзу-биле амыдыраары бистиң ниитилелдиң социал-политиктиг утка-шынарынга, алыс сорулгазынга болгаш совет хамаатызы кижиниң ат-алдарынга, төлептиг чоруунга шуут дүүшпес болгаш удур болганы-биле ындыгларга удур шиитпирлиг хемчеглерни эрге-чагырга-даа, хөөйлу-дүрүм-даа база идейкижизидилгелиг ажыл-даа шугуму-биле чорудуп турар бис. Моон-биле кады маңгысталчак хевир-биле амыдыраар чоруктуң ниитилелге болгаш кижилерге чедирип турар когаралы, аныяк салгалга багай салдары база биче эрес дээрзин демдеглээр херек.

Ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан ойталаар кижилер-биле демиседи сөөлгү үеде Кызыл хоорайда шыңгыы чорудун турар. Эрге-хөөйлу организацияларының чорудуп турар ажылының, ажыл кылбас, тоныап, арагалап чоруур кижилерни хөй-шиитпиниң идеокейлиг киржилгезинин ачызында профилактиктиг үүтка алган. Хооркүүсюмнуй ниитики херектер киллдизи элээн каш кижини 1977 чылда үүтка киргеш, олар-биле чугаалажып, сагындырыгларны кылган. Оларның хөй кезии боттарынга шын түүнелдерни кылгаш, ак сеткилдиг күш-ажылчы амыдыралче киргеш, чамдыктары милицияның болгаш хөй-шиитпиниң контролю-биле ажылдап турар. Ажылдаарындан ойталаанларга административтиг болгаш кеземче хемчеглери көргүскен. Үүтка турганнарның иштинден 26 кижини судтуң шиитпири-биле албадан эмнээр болгаш ажылдадыр профилакторийже 2 чыл хуусаалыг чоруткулаан, 2 кижини маңгысталчак чоруу дээш кеземче хөрөңге онааган.

Ажыд кылбас кижилер амыдыраарынга, харын-даа каасков чурттаарынга хөрөңги тып алыр дээш оларны ак сеткилдиг эрес арга-биле мегелеп, оорлап, самчыгдап, үптеп, харын-даа дээрбеден турган тыварын болганчок орадаажыр. Ынчаар тыпкан хөрөңгизи-биле олар арагалап, сакпай амыдыралының хөрөгелдерин хандырар. Ол хөрөңгизи төнерге-ле база ындыг арта-биле тыптынып эгелээр. Шак моон, мурнунда ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, маңгысталчак амыдыралдыг деп буруудаттырын чорган кижи, кем-херек үүлгедикчизи боолу, чоорту шилчий боор болгаш адылында барып ол түүндаа, харын өлүрүкчү чоруктан-даа, чалданмаа апаар.

Ындыгларның чиизинге хамааты Фролованы киирип болур. Ол каш чыл дургузунда ажылдавайн, арагалап, сакпай амыдыралдыг чорааш, мораль талазы-биле буурааан болгаш азырик турган, бир кижини боолан каарынга четкен. Оон үүлгеткен хөрөң ам истен турар. Күш-ажылдан оспаксыраан кижилер хоорайга оор херектерни кылгылаан. Хамааты Сухомлинов үр үеде кааа-даа ажылдавайн, нелинин шалыны-биле чурттап турган. Ол хөрөңги ооң чарыгдалынга четпестен бөөрге, магазин оорлаан, туттурган. Маңгысталчак өзу-биле амыдыраан турганы болгаш күрүне хөрөңгизин оорлаанны дээш Сухомлинов шиитпирген. Хамааты Сапчай дээрзи эдип-чазаар күш-ажыл колониязындан хосталып келгеш, милиция органы сагындырын турда-ла, үр үеде ажылдаарындан быдан, милициядан чаштынып турган. Сөөлүүде кээн оор херек кылгаш, катан база шиитпирген. Хамааты Топоев база хосталып келгеш, ажылдавайн турун бөөрге, албадал-биле ажылдадын каарга, ларөктан аш-чем оорлаан, кеземче харыысалгазында кирген.

Маңгысталчак амыдыралдыг бир айылдыг хевири — тоныап чоруур кижилер паспорт болгаш кызыгаар чурумун үргүлчү үрөөр, шериг үүдүнүн болгаш келдириишкиннерден чаштын, дезер. Ындыг кижилер күш-ажыл кылырындан ойталаар, маңгысталчак байдалын чалырар дээш адыы-бүрү меге документилер чыгдынар, оларны оттүндүлү-дүрүмнү, социалистиг пиити чуртталганын чурумун хажыдар. Шак ындыг ёражок ажыы-чаңыгларның чижээнге хамааты Галичёвти киирип болур. Ол ниитилге ажыктыг ажыл кылбайн турган, үргүлчү арагалап, кадайынга болгаш кожаларынга хамаарыштыр хулиганзыг ажыы-чаң көргүзүп келген. Ол дээш административтиг хемчег алдырып, штрафтадып, эзириктер сергедир черге 15 хонуктан турза-даа, дүрвок ажыгын кагбаан. Сөөлүүде кээн ол кеземче херөңге онаажын турар.

Маңгысталчак амыдыралдың бир айылдыг хевири — тоныап чоруур кижилер паспорт болгаш кызыгаар чурумун үргүлчү үрөөр, шериг үүдүнүн болгаш келдириишкиннерден чаштын, дезер. Ындыг кижилер күш-ажыл кылырындан ойталаар, маңгысталчак байдалын чалырар дээш адыы-бүрү меге документилер чыгдынар, оларны оттүндүлү-дүрүмнү, социалистиг пиити чуртталганын чурумун хажыдар. Шак ындыг ёражок ажыы-чаңыгларның чижээнге хамааты Галичёвти киирип болур. Ол ниитилге ажыктыг ажыл кылбайн турган, үргүлчү арагалап, кадайынга болгаш кожаларынга хамаарыштыр хулиганзыг ажыы-чаң көргүзүп келген. Ол дээш административтиг хемчег алдырып, штрафтадып, эзириктер сергедир черге 15 хонуктан турза-даа, дүрвок ажыгын кагбаан. Сөөлүүде кээн ол кеземче херөңге онаажын турар.

Маңгысталчак амыдыралдың бир айылдыг хевири — тоныап чоруур кижилер паспорт болгаш кызыгаар чурумун үргүлчү үрөөр, шериг үүдүнүн болгаш келдириишкиннерден чаштын, дезер. Ындыг кижилер күш-ажыл кылырындан ойталаар, маңгысталчак байдалын чалырар дээш адыы-бүрү меге документилер чыгдынар, оларны оттүндүлү-дүрүмнү, социалистиг пиити чуртталганын чурумун хажыдар. Шак ындыг ёражок ажыы-чаңыгларның чижээнге хамааты Галичёвти киирип болур. Ол ниитилге ажыктыг ажыл кылбайн турган, үргүлчү арагалап, кадайынга болгаш кожаларынга хамаарыштыр хулиганзыг ажыы-чаң көргүзүп келген. Ол дээш административтиг хемчег алдырып, штрафтадып, эзириктер сергедир черге 15 хонуктан турза-даа, дүрвок ажыгын кагбаан. Сөөлүүде кээн ол кеземче херөңге онаажын турар.

Маңгысталчак чорук, өске кем-херек үүлгедиглери-биле холбашаан-даа болза, база кемниг херек болур. Үр үеде ажылдавайн, маңгысталчак амыдыраан келгеин дээш баштай бир чыл чедир, бир эрес катаптаар болза ийи чыл чедир хосталгазын казып шиидер. Ындыг кеземче херөң хөй-шиитпиниң салдар чедирилгезин, административтиг хемчеглерни херекке албас кижилерге онаар. Профилактика үүдүнга дөрт айдан өрү хуусаада ажылдавайн, маңгысталчак арга-биле чурттаан чораанпарны киргеш, бир ай хуусаада ажылга ыяан-да киирип сагындырар. Ол хуусаада чылдаган чок ажылга кирбес болза, кеземче херөңге киирер.

Маңгысталчак чорук болгаш арагалаашкын тудуп харыыаалыг, оларның доктаамал эдиричизи кем-херек үүлгедин. Ынчангаш маңгысталчактарга болгаш арагачыларга улур демиседи бүгү хөй-шиити калбаа-биле чорудары чугула. Ак сеткилдиг хамааты бүрүү маңгысталчак амыдыралдыг кижилерге ыыдажыр аргажок байдалды тургузар, оларның турар болгаш коскулеп черлерине ыыңгыы чурумну тургузар, ындыг кижилерниң барын болгаш оларның үүлгедиглериниң дугайын эрге-чагырга, милиция органнарынга, профилактика пунктуларынга дораан дыңнадыры чугула. Ынчан маңгысталчак амыдыралдыгларны болгаш арагачыларны дүрген ийередип, үре-түүнелиг хемчеглер четче алдынар.

В. ПАНИН.

Кызыл хооркүүсюмнуң ПХК-ының инспектору.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлан-чыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарааттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллдизинин 2-37-13, пропаганда киллдизинин 2-31-75, культура киллдизинин 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллдизинин 2-21-47, улегүр киллдизинин 2-22-64, чагаа киллдизинин 2-41-27, информация бөлүк-совет тургузуг киллдистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 55.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Пом үндүрер чер, полиграфия болгаш пом садылының талазы-биле эрелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00028.